

ARTIKELEN

AANLEG EN ONTWIKKELING

DOOR

H. G. VAN DER WAALS.

Dat erfelijke aanleg noodlottig voor den levensloop van den drager kan zijn, valt niet moeilijk te bewijzen. Met een enkel voorbeeld moet ik volstaan. Denken wij niet aan een noodlot, wanneer een mensch, hetzij in jonge jaren, hetzij op rijperen leeftijd met niet te stuiten progressie de verschijnselen der ziekte van Huntington gaat vertoonen? Een hard lot is dezen lijder beschoren. Meer en meer maakt de normale beheersching van de motoriek door het ik, plaats voor vrijwel volkomen tegengestelde verhoudingen: de motoriek breekt los, het ik blijft er aan gekoppeld, doch regeert niet meer. Onwillekeurige bewegingen, vaak van groote intensiteit, waaraan op het hoogtepunt van het lijden vrijwel het geheele willekeurige spierstelsel kan deelnemen doen den patiënt nog slechts tijdens den slaap rust vinden en berooven hem van de beschikking over de motiliteit als instrument van het handelen, zoodat zelfs de eenvoudigste verrichtingen als staan, loopen, eten, spreken uitermate bemoeilijkt of onmogelijk worden. Slechts de geestelijke omneveling waarmede de ziekte in den regel gepaard gaat, geeft eenige verzachting. De wijze van overerving der ziekte van Huntington is, in tegenstelling met die van andere erfelijke zenuwziekten goed bekend, zij is eenvoudig dominant, de ziekte wordt direct van de ouders op de kinderen overgebracht. Uit systematisch onderzoek van Huntington-families is gebleken, dat de specifieke aanleg zich op zeer verschillende wijzen kan manifesteeren. Naast het genoemde klassieke choreatische beeld, worden soms slechts zware psychische aberraties gevonden zonder bewegingsstoornissen van beteekenis; niet zoo zeldzaam zijn ook toestanden waarbij vrijwel geen onwillekeurige bewegingen bestaan doch andere afwijkingen der motoriek worden aangetroffen. Van belang is dat deze verschillende beelden dikwijls in dezelfde familie naast elkaar worden gevonden, daar dit allerlei vragen doet rijzen betreffende de wijze van genotypische bepaaldheid. Reeds de erfelijkheid van deze overwegend lichamelijke zenuwziekte plaatst den onderzoeker voor ingewikkelde vraagstukken die nog geenszins bevredigend zijn opgelost. Bij psychische ziekte-toestanden op den bodem van een bepaalden erfelijken aanleg blijken de verhoudin-

gen nog veel gecompliceerder te zijn. De klinische psychiatrie kent drie groote z.g. „endogene” psychosegroepen, waarbij de belangrijkste pathogenetische factor in den hereditairen aanleg wordt gezocht. Hoewel in de meeste gevallen de mede-aansprakelijkheid van andere factoren voor het uitbreken der psychose bezwaarlijk ontkend kan worden, komen toch gevallen voor waarbij de aanleg een dergelijke penetrerende kracht schijnt te hebben dat hij nauwelijks auxiliaire oorzaken behoeft en niet ten onrechte als noodlottig beschouwd moet worden. Immers, wie gevoelt het niet als een noodlot wanneer een veelbelovend mensch onverwacht door een akuut uitbrekende en snel tot defect voerende schizophrene psychose getroffen wordt, die hem voor goed uit de geestelijke gemeenschap der levenden bant? De tragiek mag niet altijd zoo scherp zijn, ook op bescheidener niveau ontbreekt zij zelden geheel.

Het zijn niet slechts deze abnormale psychische uitingen, samengevat onder het begrip psychose, waarvan overwogen moet worden in hoever zij hun voornaamste oorzakelijke bepaaldheid in de hereditaire aanleg vinden. Galton, wiens onderzoekingen ook later nog ter sprake komen, achtte het reeds in 1876 een gerechtvaardigde vraag of uitwendige invloeden voor de persoonlijkheidsontwikkeling wel van eenig belang zijn, behalve dan voor het bijbrengen van kennis en beroepsbekwaamheid. Op grond van zijn onderzoekingen meende hij te moeten besluiten dat ook voor het tot stand komen van karaktereigenschappen de aanleg van veel grooter beteekenis is dan uitwendige invloeden. Galton gebruikt in dit verband het beeld van de koekoek, die overal ter wereld op dezelfde wijze zingt, al legt hij zijn eieren in de allerverschillendste nesten. Hoewel sinds Galton de opkomst van de analytische dieptepsychologie het begrip psychische ontwikkeling tot een tastbare realiteit maakte en de causale beteekenis van tal van uitwendige invloeden voor het verloop en slagen van deze ontwikkeling onweerlegbaar aantoonde, moet merkwaardigerwijze zijn standpunt ook thans nog uiterst modern genoemd worden. „Erbbiologische” karakteronderzoekingen van de laatste jaren, vooral die van Deutsche zijde, verzuimen wel is waar een beleefde buiging in de richting der ontwikkelingspsychologie veelal niet, doch niet zelden is dit slechts een conventionele plichtpleging, practisch deelen zij het standpunt van Galton vrijwel volledig. Het probleem is niet slechts theoretisch doch vooral ook practisch van bijzonder belang. Het aannemen van een zoodanige erfelijke bepaaldheid der psychische persoonlijkheid, dat het milieu waarin het kind opgroeit en de invloeden die tijdens de psychische ontwikkeling op hem werken van vrijwel geen beteekenis zouden zijn, is een gewichtige stap. Immers het totaal der karaktereigenschappen van een mensch beslist over de aanpassingsmogelijkheden aan de uitwendige

realiteit die in hem besloten zijn, dus ook over de mate van aanpassing die deze mensch aan engere en wijdere omgeving, maatschappelijke orde, sociale gemeenschap kan bereiken. Het standpunt houdt in dat stoornissen in deze aanpassing, afgezien van organische beschadigingen door infecties, vergiftigingen e.d., steeds op een minder gunstigen hereditairen aanleg zouden berusten. Aanleg wordt tot een onontkoombaar noodlot. Aanpassingsdefecten op den bodem van karakterafwijkingen uiten zich b.v. niet zelden in bepaalde vormen van criminaliteit, die door de verdedigings- en vergeldingsmaatregelen waarmede de gemeenschap reageert, den levensloop van den betrokkene veelal tot een zwaren lijdensweg maakt. Wanneer inderdaad een dergelijk levenslot vrijwel uitsluitend door de hereditaire aanleg bepaald wordt, dan lijkt het niet overdreven deze aanleg als noodlot te bestempelen. Titels als die van de karakterkunde van Pfahler „Vererbung als Schicksal" en van de belangwekkende studie van J. Lange „Verbrechen als Schicksal" schijnen dan niet in de eerste plaats rekening te houden met de sensationeele behoeften van het lezend publiek, doch zouden dan ook zakelijk ten volle verantwoord zijn. De draagkracht van de argumenten, waarmede de genoemde schrijvers hun opvatting staven, dient nader onderzocht te worden; het gezegde is echter stellig voldoende om de stelling aanvaardbaar te achten dat aanleg noodlot kan beteekenen.

De idealistische opvatting die een neerslag vond in het woord van Schiller dat „in unserer Brust unseres Schicksals Sterne sind", is niet meer geheel van onzen tijd, doch zij komt beter overeen met wat „common sense", sinds de menschheid over dergelijke vragen dacht, als zeker heeft aangenomen, dan de opvatting van Galton. Aan de beteekenis van traditie, voorbeeld, leiding, opvoeding voor de geestelijke ontwikkeling van het opgroeiende geslacht heeft men wel nimmer getwijfeld, veel meer vond men het raadselachtig telkens weer op jongelieden te stuiten, die voor deze invloeden op den duur maar weinig toegankelijk bleken. De vaak wat verbolgen verwondering, die dit wekte, treft men ook thans nog wel aan bij menschen die zich ambtshalve of uit sociaal gevoel, zonder voldoende kennis van zaken, met moeilijke jeugdigen moeten bemoeien. De vraag of psychologische factoren, die samenhangen met het verloop der psychische ontwikkeling en de omgeving waarin zich deze voltrekt, van beteekenis zijn voor het latere levenslot krijgt daardoor een bijzonder belang. De woorden van Schiller worden door een gevoel gedragen dat in ons allen leeft en een negatieve beantwoording van de gestelde vraag moeilijk aanvaardbaar zou maken. Reden te meer om ons ernstig af te vragen of, gezien de opvatting van Galton, de voorwetenschappelijke bevestigende beantwoording, toch niet op een illusie berust.

Van meet af aan staat hierbij wel vast, dat de werkingsbreedte der psychologische factoren slechts een beperkte kan zijn, stellig beperkter dan Schiller voor oogen had. De begrenzing van hun werkzaamheid door constitutie- en erfelijkheidsverhoudingen, om slechts deze biologische momenten afzonderlijk te noemen, ook die door sociale en economische factoren, is heden ten dage zoo duidelijk geworden, dat een eenzijdig psychologisch standpunt niet levensvatbaar meer is. Het is overigens waarlijk niet noodig de beteekenis van psychische factoren voor het levenslot ook maar in het minst te overdrijven. De perspectieven die Freud opende betreffende de macht hunner werkzaamheid bleken zoo overweldigend, dat velen tientallen jaren noodig hadden om aan dit inzicht eenigszins te wennen. Het was Freud voorbehouden door zijn onderzoek van het menschenlijke driftleven en der onbewuste psychische processen te ontdekken in welke verbluffende mate het psychische gebeuren het lot van den enkeling bepaalt. Ondanks vele bezwaren die de zoo critische en voorzichtige Mac Dougall tegen Freuds opvattingen ontwikkelt, meent hij uit dezen hoofde Freud als den man te moeten eeren die sinds Aristoteles het meest tot de kennis van de menschenlijke natuur heeft bijgedragen ¹⁾. De hoofdzaken van de opvattingen van Freud moet ik als bekend veronderstellen, slechts enkele trekken die voor ons onderwerp van bijzonder belang zijn, kunnen hier worden belicht. De voor ons onderwerp fundamenteele ontdekking der psychoanalyse, dat de wijze waarop de volwassene in het leven staat, zich in allerlei situaties gedraagt, de gevoelsreacties die hij bij bepaalde aanleidingen ontwikkelt, de doeleinden die hij nastreeft of soms ook opvallend vermijdt, niet slechts in groote lijnen doch vaak ook in verrassend kleine details in hooge mate bepaald worden door zijn infantiele levensgeschiedenis, werd reeds op een vroeg tijdstip in de ontwikkeling dezer wetenschap gedaan. In het licht van wat wij thans weten, kan dit geen verwondering wekken. Voortgekomen uit het streven lijders aan z.g. functionneele zenuwziekten therapeutisch te beïnvloeden, begonnen de dieptepsychologische onderzoekingen van Freud met een bestudeering van het gedrag van neurotische menschen, wier ziekelijke stoornissen juist in hooge mate bepaald bleken door een kleven aan de infantiele constellatie waarin zij zich eens bevonden. De neurose toont de beteekenis van de infantiele situatie voor het latere levenslot als het ware door een vergrootglas; toen deze ontdekking eenmaal gemaakt was, viel het dan ook niet moeilijk aan te toonen dat soortgelijke verhoudingen zij het in mindere mate en meer verborgen ook bij den meer normalen mensch worden aangetroffen. Dit feit maakte het onmogelijk het ontstaan van neurosen uitsluitend op erfelijke

¹⁾ W. Mc. Dougall, *An outline of abnormal psychology*, London, 1926, Preface VIII.

factoren terug te voeren. Principieele (qualitatieve) verschillen tusschen neurose en normaliteit bestaan niet, het gaat steeds om een meer of minder, om quantitatieve verschillen; de neuroticus is slechts sterker achtergebleven in het volvoeren van een moeilijke doch levensnoodzakelijke opgave: de bevrijding uit de infantiele gevoelsbindingen, teneinde te kunnen uitgroeien tot een zelfstandige persoonlijkheid, werkelijk tot een individualiteit te worden. Waar dit bevrijdingsproces gestoord is, zien wij met een ontstellende regelmatigheid hoe de mensch er niet in slaagt ook op volwassen leeftijd iets anders te beleven dan een zoo nauwkeurig mogelijke copie van het milieu dat zijn vroege kindertijd beheerschte. De titel van een vroege (1909) verhandeling van Jung over deze verhoudingen luidt zeer kenmerkend: „Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen”¹⁾. Wij zien b.v. hoe de dochter van een door den vader zwaar teleurgestelde en ontgoochelde moeder het leven tegemoet treedt met dezelfde instelling als deze en wanneer zij zich hieruit niet vermag te bevrijden, zich een levenslot bereidt dat bij deze instelling past, eventueel door een man te trouwen met wien zij het ongelukkige huwelijksleven der moeder zoo getrouwelijk mogelijk kan nabootsen. Slechts het bestek van dit artikel verzet zich er tegen de parallel tusschen infantiele constellatie en levenslot aan een aantal gevallen te laten zien. Het zou waarlijk niet moeilijk vallen.²⁾ Men treft haar aan bij alle neurosen en zij is in den regel zoo duidelijk, dat het geoefende oog de hoofdlijnen reeds bij een oppervlakkige exploratie herkent. Wat dit betreft is de genoemde studie van Jung thans na ruim dertig jaar analytisch onderzoek nog even actueel als bij haar verschijnen. Wel leerde dit voortgezette onderzoek dat Jung de beteekenis van den vader te veel naar voren schoof, de moeder doet waarlijk niet voor hem onder; bovendien voerde het tot een veel dieper inzicht in het ontwikkelingsproces en de stoornissen die de psychische ontwikkeling van het kind bedreigen. Jung zelf noemde trouwens zeventien jaar later zijn studie: niet onjuist, slechts te eenvoudig, te naief.³⁾

Wat doet de ouders zoo belangrijk zijn en hoe komt het dat zij deze beteekenis behouden lang nadat het individu volwassen en tot een oordeel des onderscheids gekomen is? Men zou kunnen meenen, dat bij het bestaan van zoo duidelijke parallellen tusschen infantiele constellatie en levenslot voor den psychiater een dankbare en gemakkelijke taak is weggelegd, het laatste corrigerend te beïnvloeden. Ondankbaar moge

1) C. G. Jung, Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen, I. Band; 2e druk, Leipzig und Wien, 1927.

2) Zie mijn referaat „Het neurotische gezin”; Verslag 2de Landelijk Congres v. d. Ned. Ver. v. Geestelijke Volksgezondheid, Amsterdam, 1937.

3) I.c. 2e druk, voorwoord.

die taak niet zijn, gemakkelijk is zij vrijwel nimmer. Oppervlakkig bezien lijkt het voldoende, de dochter uit het gegeven voorbeeld er opmerkzaam op te maken, dat zij niet de minste reden heeft haar moeder in de teleurgestelde en ontgoochelde houding te volgen, immers zij was toch niet met den vader getrouwd, een reële grond voor deze houding is bij haar niet aanwezig, het leven ligt nog voor haar en voor haar bestaat toch de mogelijkheid een man te kiezen, die den vader in menschenlijke deugden verre overtreft. Deze gedachtengang ligt zoo voor de hand, lijkt rationeel zoo onaantastbaar, dat zelfs ervaren psychiaters niet steeds tegen deze verleiding bestand blijven, om zich dan tijdelijk over te geven aan de droom eener gemakkelijke psychotherapie. Hoewel de parallel tusschen het vroegere en het heden den meesten patiënten verborgen blijft, wekt het uitspreken van een dergelijk betoog soms althans een glimp van verstaan. Ziet de patiënt wat dieper in zichzelf dan antwoordt hij misschien, zeer goed te weten hoe zijn levenshouding behoorde te zijn, doch dat juist de gebleken onmacht deze levensopgave te verwerkelijken, de kern zijner moeilijkheden uitmaakt. Bij nog iets dieper inzicht — spontaan komt dit nauwelijks voor — zou onze jongedochter kunnen antwoorden in de grond der zaak slechts een man te begeeren zooals haar vader was, daar het voor haar echter niet weggelegd is te trouwen, zij ook volstrekt niet gelukkiger mag worden dan haar moeder was, ja dat zij zelfs het zelfde ongeluk moet begeeren dat haar moeder deeldeelachtig werd. Men ziet, de moeder is voor een dergelijke patiënte veel meer dan een oppervlakkig voorbeeld, dat even goed en gemakkelijk door een ander te vervangen is. Op een of andere wijze is de persoonlijkheid der ouders innig met die van patiënte vervlochten, zijn zij van overheerschend belang geworden voor de richting der drijfkrachten en de aard der regulaties, geboden en verboden, die in haar werkzaam zijn. Het ontwarren van deze complicaties, het stap voor stap ophelderen van de wegen waarlangs het verleden die machtige causale beteekenis voor het heden kan hebben, werd het domein der psychoanalyse. De groote beteekenis die dit veld van wetenschappelijk onderzoek voor de menschheid heeft, zal men niet licht onderschatten, wanneer men de enorme verbreiding in aanmerking neemt, die volgens tal van onderzoekers de neurosen in alle cultuurlanden en in alle lagen der bevolking hebben.¹⁾

Gelijk genoegzaam bekend mag worden verondersteld zoekt de psychoanalyse de oplossing van het raadsel in de feiten der kinderlijke sexualiteit, waarbij de ouders nauw betrokken raken, eenerzijds omdat zij de eerste objecten zijn waarop zich het libidineuze begeeren van het

¹⁾ Zie b.v. R. Brun, *Allgemeine Neurosenlehre*, Basel 1942, blz. 1 e.v.

kind richt, anderzijds omdat hun van nature de rol is toebedeeld, beperkend en verbiedend ten opzichte van het kinderlijke luststreven op te treden, of tenminste als zoodanig door het kind beleefd te worden. Na het doorloopen van verschillende étappes, die ieder voor zich, al naar het bijzondere verloop en de moeilijkheden die zich daarin voordeden, het eindresultaat beslissend kunnen beïnvloeden, culmineert de ontwikkeling der kinderlijke sexualiteit in het bereiken van de Oedipale-phase. Vooral de wijze waarop het Oedipus-conflict wordt opgelost, of dit al dan niet aanleiding geeft tot de oprichting van een bijzonder geaard pathologisch Oedipus-complex, is van groote beteekenis voor de verdere ontwikkeling en hiermede voor het levenslot van het betrokken individu. Verstonde men aanvankelijk onder neurosen slechts toestanden met bepaalde „neurotische” symptomen (lichamelijke functiestoornissen, angsten, dwangverschijnselen), die het uitgangsmateriaal vormden voor de ontdekkingen der psychoanalyse, meer en meer zag men zich genoodzaakt juist op grond der nieuw gevonden feiten het neurosebegrip aanmerkelijk uit te breiden. De onopgeloste kinderlijke conflicten, die als grondslag voor de neurotische symptomen gevonden werden, bleken vaak een veel ruimere werkingssfeer te hebben in het levenslot dat zij den patiënt mede hielpen opleggen. Men leerde toestanden kennen, die geenerlei neurotische symptomen in engeren zin toonen, doch waarbij de onbewuste en onopgeloste conflictsituatie zich uitsluitend uit in een betreurenswaardig levensverloop dat de patiënt zich onbewust oplegt, vaak met een geraffineerd gebruik maken van alle uitwendige factoren die zich daartoe leenen. Het geheele leven van deze mensen schijnt beheerscht door onbewuste factoren, grootendeels onttrokken aan de bewuste contrôle. Helene Deutsch¹⁾ noemde deze toestanden kenmerkend „Schicksalsneurosen”. Het zijn vooral deze Schicksalsneurosen die de vraag doen stellen of niet ook, bij relatief neurosevrije mensen, onbewuste factoren van groote invloed zijn op levensloop en levenslot, zonder hierop een duidelijk pathologische stempel te drukken. Een groot terrein voor onderzoek ligt hier nog braak. Freud wees als eerste op het type mensen die „am Erfolg scheitern”²⁾. Na met groote intensiteit het bereiken van een bepaalde levensvervulling te hebben nagestreefd, reageeren zij op het bereiken van het wenschdoel met een psychische instorting, die aan de werking van onbewuste gewetensmachten moet worden toegeschreven. Men kan analytisch aantonen, dat deze werking uit het Oedipus-complex stamt. Het

¹⁾ H. Deutsch, *Psychoanalyse der Neurosen*, Wien, 1930, blz. 21 e.v.

²⁾ S. Freud, *Einige Charaktertypen aus der psychoanalytischen Arbeit*, *Gesammelte Schriften*, X. Band.

is alsof elk later welslagen in het leven door geheime banden verbonden is met wat overeenkomstig het Oedipuscomplex in den kindertijd intensief werd begeerd, zoodat het verkrijgen der bevrediging onbewust de vervulling der verboden wenschen beteekent, ook al verwijdt zich deze bevrediging nog zoo ver van het oorspronkelijk nagestreefde doel. Het succes wordt prijsgegeven op het oogenblik waarop het bereikt wordt. Reik ¹⁾ wijst in een lezenswaardige studie op andere karakterologische typen in verband met het streven naar succes. Zoo weet een bepaald type menschen steeds nieuwe beletselen aan het bereiken van een sterk begeerd doel op te werpen, waardoor zij nooit of te laat de vervulling van hun wenschen beleven. Anderen bereiken het gestelde doel wel, doch ervaren dan, er in het geheel niet door bevredigd te worden. Soms slaagt de mensch er in het onbewuste schuldgevoel gedurende langen tijd af te weren, doch plotseling breekt het des te zegevierender door, naarmate meer energie voor zijn afweer gebruikt is. Reik geeft hiervan een indrukwekkend voorbeeld ²⁾. Het betreft een patiënt, wiens vader zijn niet onbelangrijk vermogen steeds weer in beursspeculaties op het spel zette en tenslotte in de zekere verwachting het verlorene te herwinnen, alles riskeerde door een groote post van bepaalde effecten te koopen. De speculatie mislukte en hij verloor nagenoeg zijn geheele vermogen. De zoon had den vader reeds herhaaldelijk zware verwijten wegens diens speculatiezucht gemaakt. Het kwam tot een ernstig conflict, de betrekkingen tusschen beiden werden voor goed verbroken en de vader overleed onverzoend in den vreemde. In noeste arbeid verwierf de zoon zich een positie en geraakte langzaam tot welstand. Na jarenlang een ongewone voorzichtigheid en energie getoond te hebben, waarmede hij de grootste moeilijkheden wist te bedwingen, voelde ook hij zich tot speculeeren aangetrokken. Hij won en won, tot hij bepaalde vrijwel buiten koers geraakte effecten kocht, wat hem zware verliezen berokkende. In een analytische behandeling, noodig wegens toenemende neurotische verschijnselen, gelijktijdig opgetreden met de neiging tot speculeeren, kon het verdrongen feit worden vastgesteld, dat het dezelfde effecten waren, waarmede de vader zich destijds ruïneerde. De zoon had derhalve onbewust het intreden van een soortgelijke situatie verwekt als die, welke tot de breuk met den vader voerde. Ook den niet ingewijde zal het aanmerkelijk voorkomen dat in dit geval onbewuste schuldgevoelens jegens den vader, die jarenlang met succes konden worden afgeweerd, tenslotte tot een wijze van zelfbestrafing voerden, die hem niet slechts het lot

¹⁾ Th. Reik, *Erfolg und unbewusste Gewissensangst*, in: *Der Schrecken und andere psychoanalytische Studien*, Wien, 1929.

²⁾ l.c. blz. 148.

van den vader deed deelen, doch bovendien op een wijze dat hij dezen weinig meer te verwijten had.

Het zou begrijpelijk en vergeeflijk zijn, wanneer Freud, zooals bij groote ontdekkingen zoo vaak geschiedt, in een zekere eenzijdigheid vervallen was en de beteekenis der psychische factoren voor de persoonlijkheidsontwikkeling buiten proportie zou hebben doen wegen. In waarheid bleef hij steeds voorzichtig en keerde hij telkens weer terug tot zijn uitgangspunt, dat bij de psychische ontwikkeling aanleg en beleven, dispositie en accidenteele oorzaken een elkaar aanvullend geheel vormen, samen tot een „Ergänzungsreihe” versmeltend. In het beleven en de accidenteele oorzaken herkent men gemakkelijk de invloeden van het milieu; bij Freud zijn derhalve aanleg en milieu nimmer tot elkaar uitsluitende tegenstellingen geworden, veel meer werken zij steeds op de innigste wijze samen. Een zelfde milieufactor die voor de ontwikkeling van het eene kind bij de gegeven aanleg slechts van geringe beteekenis blijkt, kan voor een ander kind met andere aanleg zware consequenties hebben. En zoo is het ongetwijfeld een zeer reëel probleem de aanlegsfactoren te isoleeren die er over beslissen, dat in een bepaald milieu met de inwerking van bepaalde accidenteele oorzaken de ontwikkeling een zoo en zoo geaarde persoonlijkheid doet ontstaan. De bewerking van dit probleem is echter tot dusver nauwelijks ter hand genomen, wat niet alleen te wijten is aan de moeilijkheden die het oplevert, doch wellicht nog meer aan de omstandigheid dat de begrippen aanleg en milieu historisch in een wat gespannen tegenstelling geraakten, die gemakkelijk tot een affectief partij kiezen voor één van beiden voert.

Het belang van het vraagstuk treedt duidelijk naar voren, wanneer wij die persoonlijkheden beschouwen die de klinische psychiatrie gemeenlijk psychopathen noemt. Het was Koch die omstreeks 1890 het begrip psychopathie invoerde, hij sprak van „psychopathischen Minderwertigkeiten” en voor hem stond aanstonds vast, dat deze aan een abnorme aanleg moesten worden toegeschreven. Het begrip werd algemeen vrijwel ongewijzigd aanvaard. Een door Homburger omstreeks 1929 georganiseerde internationale rondvraag toonde aan, dat onder psychopathie vrijwel algemeen aangeboren anomalieën van het gevoels-, wils- en driftleven bij normale intelligentie werden verstaan. Hiertegen valt weinig te zeggen mits men over middelen beschikt, aangeboren stoornissen op de genoemde gebieden te onderscheiden van verworven stoornissen, wat voor den tegenwoordigen tijd nog hoog gegrepen is en waaraan ten tijde van Koch nog nauwelijks gedacht kon worden. Is men even gemakkelijk in het toekennen van het praedicaat aangeboren als Koch en zijn navolgers, dan komt men tot een zeer wijd psychopathie-

begrip, dat ongemerkt ook ontwikkelingsstoornissen omvat, waarvan het geenszins bewezen is, ja waarvan het zelfs zeer onwaarschijnlijk is, dat zij slechts op de bodem van een pathologische aanleg tot stand zouden kunnen komen. Zoo zegt J. Lange, een psychiater van hoog aanzien: „Ieder grof en voortgezet falen ten opzichte van de levensopgaven, dat niet verklaard kan worden uit het bestaan van krankzinnigheid in engeren zin of een buitengewoon levenslot, doch de uitdrukking is van den blijvenden aard der persoonlijkheid is psychopatisch”.¹⁾ Het is hier niet de plaats te onderzoeken of het aanbeveling verdient het psychopathiebegrip zoo ruim te vatten, een differentiatie naar den aard der aanpassingsstoornissen lijkt mij aangewezen. Wel moet opgemerkt worden dat door niets bewezen is, dat de afwijkende blijvende aard der persoonlijkheid waarvan hier sprake is, steeds van een aangeboren karakter is, wat door Lange zonder meer wordt aangenomen. Het vaste associatieve verband psychopathie = aangeboren, waarmede Koch het psychopathiebegrip bij zijn intrede in de literatuur belastte wint het bij Lange zonder meer van hetgeen de feiten zeer duidelijk leeren. Toch staat Lange niet alleen. De bekende monografie van K. Schneider²⁾, die ten grondslag ligt aan nagenoeg alle moderne psychopathie-onderzoekingen in Duitschland, is op dezelfde leest geschoeid, zij laat dan ook vrijwel het geheele gebied der neurosen in dat der psychopathie opgaan. Dit nu is stellig in strijd met genoegzaam vaststaande feiten. Iedere ervaren psychoanalyticus kent gevallen waarin een neurotische ontwikkelingsstoornis tot zware aanpassingsstoornissen voerde, die echter door een geslaagde behandeling zoo volledig konden worden opgeheven, dat het opbouwen van een alleszins normaal en geslaagd leven mogelijk werd. De principieele beteekenis van deze ervaringen wordt niet in het minst aangetast door het feit, dat in vele gevallen de psychotherapeuth met bescheidener resultaten tevreden moet zijn. Soms wordt tegen een dergelijke waarneming aangevoerd dat de aanleg toch van beslissende beteekenis is daar het zonder een dienovereenkomstigen aanleg nooit tot een neurotische ontwikkelingsstoornis gekomen zou zijn en een bepaalde ontwikkeling steeds slechts denkbaar is op den bodem van een bepaalden aanleg. Het argument lijkt onaantastbaar, doch het heft tevens de practische beteekenis van een dergelijk aanlegsbegrip volledig op.

In dit verband moet gewezen worden op enkele belangrijke opmerkingen die Conrad³⁾ maakt naar aanleiding van de gebruikelijke formulering: het resultaat der ontwikkeling is het product uit de krachten van

¹⁾ J. Lange, *Psychopathie und Erbpflege*, Berlin, 1934, blz. 66.

²⁾ K. Schneider, *Die psychopathischen Persönlichkeiten*, 4e Aufl., Wien, 1940.

³⁾ K. Conrad, *Die erbliche Fallsucht: Erbbiologischer Teil*, Handbuch der Erbkrankheiten (A. Gutt), Band 3, 1940, blz. 104 e.v.

aanleg en buitenwereld, een resultante als wij kennen bij het parallelogram van krachten. Conrad acht deze voorstelling niet ongevaarlijk, daar zij er toe verleidt zich een onjuist beeld te maken van het wezen der overervings-krachten en van het begrip aanleg. De voorstelling lijkt hem juist, dat door den aanleg steeds slechts de grenzen worden vastgelegd waarbinnen de ontwikkeling zich voltrekken kan. De buitenwereld (in wijdsten zin), bepaalt dan waarheen — binnen de door den aanleg getrokken grenzen — de ontwikkeling verloopt. De aanleg is dus een zone, een ontwikkelingsgebied, waarbinnen de buitenwereld het ontwikkelingsdoel bepaalt. De aanleg beteekent derhalve een veelvoud van ontwikkelingsmogelijkheden. Nimmer kan een ontwikkeling de door den aanleg gestelde grenzen overschrijden. Nimmer kan omgekeerd de aanleg alleen een feitelijke ontwikkeling bepalen; steeds zullen het tenslotte factoren der buitenwereld in wijderen zin zijn, die over de nauwkeurige plaats beslissen binnen de door den aanleg gestelde grenzen. Iedere aanleg in engeren zin komt met een gen overeen, iedere pathologische aanleg met een gemuteerd gen, d.w.z. een gen, dat door volkomen onbekende invloeden, afwijkend van de norm, functionneert. Ontwikkelingsfysiologisch beteekent dus volgens Conrad de mutatie van een gen niets anders dan een verandering van het door dit gen bepaalde ontwikkelingsgebied. Het „gemuteerde” gebied kan nog tendeele met het oorspronkelijke samenvallen, het kan er ook geheel buitenvallen. Slechts in het laatste geval zal de pathologische aanleg, het genotype, steeds in het phaenotype zichtbaar zijn.

Al zijn de voorstellingen van Conrad niet meer dan benaderingen, voorloopig kunnen zij als bruikbaar aanvaard worden. Vooral zijn gezichtspunt dat het ontwikkelingsgebied van het gemuteerde (pathologische) gen nog gedeeltelijk kan samenvallen met dat van het normale, is voor het vraagstuk dat ons bezig houdt van belang. In de moderne erfbiologische karakterologische literatuur is het probleem van de erfelijke bepaaldheid der z.g. gemoedsarmoede of gemoedsloosheid veelvuldig aan de orde. De begripsbepaling, wat hier onder verstaan moet worden, wordt wat verschillend gegeven; mij lijkt de opvatting het juist, die hierbij in de eerste plaats de „Liebefähigkeit” op het oog heeft, het vermogen den ander of het andere lief te hebben. Reeds Klages leerde: „Nichts ist angeborener als der Grad der Liebefähigkeit eines Menschen, Liebelosigkeit ist ein Begabungsmangel”. Verschillende onderzoekingen o.a. die van Stumpfl in sibben van gemoedsarme psychopathen maken het zeer waarschijnlijk dat een aangeboren gemoedsarmoede inderdaad wordt overgeërfd. Anderzijds leeren de psychoanalytische onderzoekingen overtuigend dat vroegere levenservaringen, dus invloeden uit de buitenwereld de

graad van „Liebefähigkeit" die de mensch bereikt in hooge mate kunnen bepalen; zij schonken bovendien een inzicht in de domineerende beteekenis van de functie liefhebben voor het geheel der psychische persoonlijkheid, zoowel wat betreft het gedrag tegenover de buitenwereld als het tot ontwikkeling komen en doeltreffend functionneeren van reguleerende instanties binnen de persoonlijkheid zelf. Een stoornis van deze functie doet derhalve steeds de vraag rijzen of wij te maken hebben met een aangeboren gebrek aan begaafdheid in den zin van Klages, dan wel met iets dat uitsluitend of mede ontwikkelingsstoornis is tengevolge van ongunstige milieu-invloeden. In het eerste geval kunnen wij met Conrad de toestand tot een ontwikkelingsgebied rekenen dat geheel buiten dat van de normale aanleg valt. Het tweede geval is gecompliceerder, het omvat op zijn minst twee mogelijkheden, die wij ons kunnen veraanschouwelijken door het met Conrad als een toestand te beschouwen die valt binnen het gemeenschappelijke veld van het ten deele samenvallende „gemuteerde" en normale ontwikkelingsgebied. Een toestand weergegeven door een bepaald punt van dit gemeenschappelijke veld, kan dan zijn of een gunstig gelegen punt in het „gemuteerde" ontwikkelingsgebied (pathologische aanleg, relatief gunstig milieu), of een ongunstig gelegen punt in het normale ontwikkelingsgebied (normale aanleg, relatief ongunstig milieu). Het zou zoowel practisch als theoretisch van groote beteekenis zijn, wanneer wij deze toestanden van verschillende genese ook klinisch met zekerheid van elkaar zouden kunnen onderscheiden. Hier valt zeker nog veel te bereiken, doch het is niet te verwachten dat op dit punt veel vorderingen gemaakt zullen worden, zolang de behoefte aan differentiatie, dank zij een eenzijdigheid van standpunt gering blijft. Zoowel erfelijkheidsonderzoekers als dieptepsychologen vermijden deze eenzijdigheid niet steeds.

Men zou wenschen over deze vraagstukken van aanleg en ontwikkeling op een wat minder schematische wijze te kunnen spreken, doch de tijden zijn hiervoor nog niet rijp. Toch kan ook dit van waarde zijn. Het is in de eerste plaats noodig zich te realiseeren dat aanleg en milieu in de overgroote meerderheid der gevallen ten opzichte van het ontwikkelingsresultaat relatieve begrippen zijn. Bezien wij de ontwikkeling van de zijde van den aanleg dan ligt het voor de hand wat het bereiken van een normaal te noemen ontwikkelingsresultaat betreft, verschillende qualiteiten van aanleg te onderscheiden die hiervoor als ongunstig, gemiddeld of gunstig kunnen worden beschouwd. Een dergelijke qualitatieve beschouwing van het milieu, waarin de aanleg tot ontwikkeling komt, is echter al even onvermijdelijk. Dit houdt in, dat het bij een onbevredigend ontwikkelingsresultaat in den regel weinig zegt zonder meer op een afwijkende aanleg te recurreeren. Men kan hoogstens zeggen dat voor een gunstige

ontwikkeling in het betrokken milieu de aanleg te kort schoot. Neemt men aan dat in een ander milieu dezelfde aanleg een bruikbaar mensch te voorschijn zou hebben doen komen, dan blijkt men, evengoed te kunnen zeggen, dat het eerste milieu voor den aanleg onvoldoende was. Dat dit inderdaad niet zoo zelden het geval is, leeren die moeilijke kinderen voor wie plaatsing in een ander gezin reeds voldoende is om tevoren hardnekkige stoornissen te doen verdwijnen. Zoo bezien wordt het een hopelooze aangelegenheid scherpe grenslijnen tusschen normalen en pathologischen aanleg te willen trekken; strikt genomen kan men slechts pathologisch noemen wat ook in het gunstigste milieu tot mislukken gedoemd is, normaal wat ook tegen het slechtste milieu bestand is. Van belang is dan, dat deze uiterste polen inderdaad voorkomen. Hoewel zelden, ziet men nu en dan in hun eerste kinderjaren schromelijk verwaarloosde kinderen uitgroeien tot voortreffelijke menschen en dit geschiedt dan veelal onder omstandigheden, die wel noodzaken tot het aannemen van een gelukkigen rijken aanleg. Ook aan het voorkomen van de combinatie ongunstige aanleg-gunstig milieu kan niet worden getwijfeld, al geldt het hier steeds voorzichtig te blijven daar in een van buiten bezien schijnbaar gunstig milieu zware verborgen disharmonieën kunnen bestaan met alle nadeelen die daaraan verbonden zijn voor de ontwikkeling der kinderen. Overigens spreekt het vanzelf dat een gunstige aanleg eerder gepaard gaat met een gunstig milieu, een ongunstige aanleg eerder met een ongunstig milieu. Deze affiniteiten zijn aan het wezen van den hereditairen aanleg inhaerent, zij zullen echter des te minder duidelijk zijn naarmate recessieve factoren meer overwegen. Beschouwt men de zaak op deze wijze, dan kan men slechts tot de gevolgtrekking komen dat de aanpassingsstoornissen, die Lange in wijden zin psychopathisch noemt, een continue reeks vormen tusschen twee polen. De eerste pool wordt het zuiverst gekenmerkt door die gevallen, waarbij een afwijkende aanleg ondanks een gunstig milieu tot een onbevredigend ontwikkelingsresultaat voert; het lijkt doelmatig deze toestanden aanlegpsychopathieën te noemen. De tweede pool wordt gevormd door de gevallen waarbij een ongunstig milieu de ontwikkeling van een op zichzelf niet ongunstigen aanleg stoorde; de aanpassingsstoornissen die hieruit resulteren en die in zekere zin als zuivere ontwikkelingsstoornissen kunnen worden beschouwd, kunnen passend als ontwikkelingspsychopathieën worden onderscheiden. Tusschen beide polen ligt een breed gebied van gevallen, waarbij wisselende verhoudingen van aanlegs- en ontwikkelingsmomenten in innige legering het ontwikkelingsresultaat bepalen. In eugenetisch, sociaal en therapeutisch opzicht is het van groote waarde tusschen beide psychopathiepolen scherp te kunnen onderscheiden. Door den onderzoeker, die vertrouwd is met het stuk

ontwikkelingspsychologie dat hier van belang is, is dit trouwens reeds thans tot op zekere hoogte mogelijk. Bij hun moeizame onderzoekingen over de hereditaire bepaaldheid van karaktereigenschappen, uitgaande van een psychopathisch materiaal, zijn erfelijkheidsonderzoekers niet steeds gelukkig geweest in de genoemde onderscheiding, wat niet ten goede komt aan de waarde van hun werk. Men moet over het algemeen zelfs oordeelen dat ontwikkelingspsychologische gezichtspunten bij de studie der psychopathie merkwaardig weinig aandacht gevonden hebben; het oorspronkelijke werk van Carp¹⁾ vormt hierop een treffende uitzondering.

Men krijgt vaak den indruk dat erfelijkheidsonderzoek en genetische psychologie als elkaar min of meer uitsluitende tegenstellingen worden gezien. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden dat een dergelijke tegenstelling van nature niet bestaat, zij wordt slechts kunstmatig in het leven geroepen wanneer één van beide richtingen zich niet aan de feiten houdt en in theoretische constructies meer beweert dan zij verantwoorden kan. In waarheid zijn beide, zoodra het geldt psychische verhoudingen te onderzoeken in hooge mate op elkaar aangewezen. De psychologie in het algemeen en de genetische psychologie in het bijzonder kunnen door een exact onderzoek naar de erfelijke bepaaldheid van psychische eigenschappen, functies en structuren slechts winnen. Immers slechts hierdoor kunnen de definitieve bouwstenen verkregen worden, die zij voor het hechte optrekken van hun wetenschappelijk gebouw behoeven. Zooals met tijdelijke of semi-permanente gebouwen niet zelden het geval is, die in levensduur definitief bedoelde behuizingen vaak aanzienlijk overtreffen, gaat het ook met de constructies der wetenschap. Aanvankelijk opgericht met het volle besef van hypothetisch te zijn, worden zij geleidelijk zoo vertrouwd en geliefd, dat het besef van hun relatieve beteekenis op den achtergrond geraakt. Men kan in verschillende opzichten de doelmatigheid van deze conservatieve tendenzen erkennen — zelfs vooruitgang is zonder stabiliteit ondenkbaar — het blijft toch goed op zijn hoede te zijn, zoodat de analytisch geïnteresseerde psycholoog er goed aan doet gebruik te maken van de hem onlangs geboden zeldzame gelegenheid zijn opvattingen over psychische ontwikkeling, zoover als mogelijk, in een nieuw licht te bezien door ze te toetsen aan de bevindingen van het moderne tweeling-onderzoek.

De natuur geldt van oudsher als kwistig met haar gaven, inzake de begiftiging met tweelingen moet de wetenschap dit beamen, al was het slechts omdat deze in twee soorten voorkomen, met identieke en met verschillende erfelijken aanleg. De eeneiige tweelingen (E.T.), afkomstig uit

¹⁾ E. A. D. E. Carp, *De Psychopathieën*, Amsterdam, 1934.

één bevruchte eikel, die echter niet zooals gewoonlijk één individu, doch door een vroegtijdige volledige splijting twee individuen doet ontstaan, worden geacht volkomen denzelfden erfelijken aanleg te hebben; hun uiterlijke gelijkenis, vooral als kind, is dan ook in den regel zoo groot, dat zij zelfs door de naaste verwanten vaak verwisseld worden. Twee-eiige tweelingen (T.T.), ieder uit een afzonderlijke eikel voortgekomen, verschillen in erfelijken aanleg en in uiterlijk evenveel, als gemiddeld met kinderen van dezelfde ouders het geval is. Het behoeft geen betoog, dat het onderzoek van tweelingen ons inzicht in de beteekenis van aanleg en buitenwereld voor de psychische ontwikkeling belangrijk kan verdiepen. Op een aantal belangrijke vragen kan hier een definitief antwoord worden verkregen. Een eerste fundamenteele vraag is, in hoeverre de aanleg over het resultaat der ontwikkeling beslist. Zou uitsluitend de aanleg doorslaggevend zijn, dan moeten wij ook later een vrijwel volkomen psychische gelijkheid van E.T. vinden, in volledige overeenstemming met hun lichamelijke gelijkenis en dit ongeacht of zij in hetzelfde dan wel in verschillende milieus opgroeiden. Het zou een zwaren slag voor de analytische opvattingen zijn, wanneer deze concordantie in psychische eigenschappen bij E.T. regelmatig gevonden werd, uitgezonderd dan bijzondere gevallen, b.v. een traumatische hersenbeschadiging bij één der tweelingen. Immers een dergelijke vondst zou vrijwel bewijzen dat de feiten, die de psychoanalyse meent te vinden, niet veel meer dan hersenschimmen zijn. Zelfs zou dit nog het geval zijn, wanneer zou blijken dat wel is waar het milieu voor het uiteindelijk ontwikkelingsresultaat van gewicht is, doch dat dit slechts het geval is bij zeer grove milieuverschillen, b.v. wanneer beide tweelingen vanaf de prille jeugd in geheel verschillende milieus worden grootgebracht. Men zou dan b.v. kunnen vinden dat tweelingen in hetzelfde milieu opgegroeid, wanneer het tot de ontwikkeling eener neurose komt, steeds op dezelfde wijze en in gelijke mate neurotisch zijn. Immers de psychoanalyse heeft steeds geleerd, dat de ontwikkeling afhankelijk is van de individuele lotgevallen in een bepaald milieu en dat vanuit dit standpunt bezien het z.g. zelfde milieu voor de verschillende kinderen uit een gezin volstrekt niet gelijk is, zelfs voor tweelingen niet. In het nasporen van die vroege levenservaringen van het kind, die voor de ontwikkeling belangrijk werden en die het gevolg zijn van het onvermijdelijk in gevoelscontact treden met een buitenwereld van een bepaalde geaardheid, plaatste de psychoanalyse naast de macroscopische milieubeschouwing, waarvan het nut geenszins werd aangetast, een meer microscopisch milieu-onderzoek. De psychoanalytisch gerichte onderzoeker twijfelt dan ook niet of het nauwkeurige onderzoek van den psychischen toestand van E.T. zal het bestaan van die mate van discordantie aan het licht brengen

die hij voor zijn wetenschap behoeft, m.a.w. hij verwacht een zoodanige modificatiebreedte van mede door den aanleg bepaalde psychische eigenschappen, dat aan de hem vertrouwde causale factoren een voldoende invloedssfeer is voorbehouden. Daarentegen mag van het onderzoek van T.T., waarbij de aanleg verschillend, doch het milieu macroscopisch gezien gelijk is, verwacht worden dat dit laatste dien gelijkmakenden invloed op beide tweelingen zal blijken te hebben als ook overigens bij kinderen van dezelfde ouders gevonden wordt. Van belang is bovendien hoever die gelijkmakende invloed reikt.

De eerste die de principieele beteekenis van het tweelingonderzoek in dezen zin heeft ingezien, was Galton¹⁾. Zijn onderzoekingen leerden reeds dat wat betreft bepaalde psychische eigenschappen, in dit verband vaak grondkarakter, genoemd, bij E.T. een zoodanige gelijkenis bestaat, dat zij een volkomen gelijkheid evenzeer benadert als op lichamelijk gebied het geval is met rechter en linker lichaamshelft. Ook door latere onderzoekingen werd dit bevestigd, zoodat deze kern van betrekkelijke gelijkheid die Galton bij tweelingen van gelijken erfelijken aanleg ontdekte, nog steeds het fundamenteele feit der tweelingskarakterologie is. Deze gelijkheid van grondkarakter betreft alle wezenlijke grondslagen van het karakter: disposities van wils- en gevoelsleven, temperament, begaafdheid. Men wijst er op dat eenenige tweelingen in den regel een opvallende gelijkheid vertoonen van grondstemming, gevoeligheid voor indrukken, mate van vitale energie, zelfgevoel, geestelijke bindingen, gewetensfunctie. Men vindt een gelijke voorkeur voor dezelfde bezigheden, voor bepaalde vormen van ontspanning, voor bepaalde dranken en spijsen, een gelijkheid van reactie op bepaalde belevingen, een gelijke vatbaarheid voor bepaalde persoonlijkheidstypen enz. Van belang is dat deze gelijkenis ver boven de familiegelijkenis uitgaat, boven het gemeenschappelijke cachet dat het opgroeien in hetzelfde gezin gewoonlijk verleent.²⁾

Het zou echter onjuist zijn deze psychische gelijkheid uitsluitend toe te schrijven aan den gelijken aanleg. In tegenstelling met de gelijkheid op lichamelijk gebied, die slechts door het identieke genotype bepaald kan worden gedacht, is dit met de psychische gelijkheid zeker niet het geval. Naast de identiteit van den aanleg zijn bij E.T. twee andere factoren werkzaam, die het tot stand komen van een psychische gelijkheid bevorderen. Wanneer de tweelingen in hetzelfde gezin opgroeien, wat bijna steeds

¹⁾ E. Galton, A theory of heredity, Journal Anthropol. Institute, London, V, 1876.
Id. The History of Twins as a Criterion of the Relative Powers of Nature and Nurture, J. of anthr. Inst. 1875.

²⁾ Zie F. Stumpfl, Die Ursprünge des Verbrechens dargestellt am Lebenslauf von Zwillingen, Leipzig, 1936, blz. 92-93. P. J. Waardenburg, Geestelijke eigenschappen bij tweelingen, Mensch en Maatschappij V, 1929, blz. 17-34.

het geval is, dan beteekent dit gezin voor hen veel meer *hetzelfde* milieu dan dit ooit voor T.T. of de andere kinderen het geval kan zijn. Het milieu is immers slechts werkzaam via de belevingen waartoe het aanleiding geeft, het werkt niet als een uitwendig iets doch slechts voor zoover het tot psychisch feit wordt en dit laatste is natuurlijk mede afhankelijk van de geaardheid van het kind. De gelijke geaardheid, die bij E.T. oorspronkelijk ongetwijfeld bestaat, doet het milieu in veel sterkere mate gelijk beleefd worden, als bij een verschil in erfelijken aanleg mogelijk is. Anders gezegd: bij eenenige tweelingen is het milieu niet slechts uiterlijk doch ook innerlijk hetzelfde, zoodat het een veel sterkere gelijkmakende werking kan ontvouwen. De tweede factor, die in dezelfde richting werkt, spruit voort uit de psychische gevolgen der merkwaardige tweelinggemeenschap, die in den regel bestaat. Het gedrag van E.T. ten opzichte van elkaar, hun „intrageminale betrekking” vertoont vaak bijzonderheden, die in dezelfde mate wel nimmer bij andere menschelijke verhoudingen gevonden worden. Vooral de groote neiging van E.T. zich met elkaar te vereenzelvigen, identificaties te voltrekken, moet hier genoemd worden, wat door de uiterlijke gelijkenis, het verwisseld worden, de gelijke instelling van de buitenwereld tot de tweelingen enz. wordt voorbereid en versterkt. Deze eigenaardige vorm van gevoelsbinding bij E.T. is voor het verloop der ontwikkeling stellig van belang, ook zij oefent een gelijkmakende werking uit. Zeldzamer is een omgekeerd gedrag: wanneer het feit der verregaande gelijkenis traumatisch beleefd wordt als een aanslag op de eigen individualiteit, kan hieruit een streven tot differentiatie naar grooter verschil voortkomen (Kohn).¹⁾

Voor de ontwikkelingspsychologie in het algemeen, doch voor de diepte-psychologie in het bijzonder, is het nu een uiterst belangrijk feit dat E.T. ondanks de oorspronkelijk gelijke geaardheid van grondkarakter en de genoemde beïnvloedingen door milieu en tweelinggemeenschap, die een differentiatie tegengaan, toch belangrijke psychische verschillen kunnen vertoonen, ja zich sociaal niet zelden verschillend kunnen gedragen. In het waardeeren van deze verschillen gaan dieptepsycholoog en erfelijkheidsonderzoeker gemakkelijk uiteen, de eerste aanvaardt hen gaarne als een belangrijke bevestiging van zijn stellige verwachtingen, de tweede neigt er toe deze verschillen als „oppervlakkig” en „peripheer” af te doen en te wijzen op het toch zoo duidelijk aanwezige gelijke grondkarakter, dat de tweelingen in wezen tot vrijwel identieke menschen maakt. Of deze verschillen echter vanuit een bepaald standpunt oppervlakkig of peripheer genoemd kunnen worden is niet van zooveel gewicht, belangrijker

¹⁾ Zie H. Hartmann, Psychiatrische Zwillingsstudien, Jahrbücher f. Psychiatrie und Neurologie, Bndt. 49, blz. 203.

is dat zij bestaan en tot duidelijke verschillen in sociaal gedrag kunnen leiden, waarbij bovendien wel zeker is, dat het veelal geen gemakkelijke taak zou zijn ze uit den weg te ruimen.

Bezien wij de gevonden verschillen wat nader, dan zijn in de eerste plaats van belang de onderzoekingen over criminaliteit bij tweelingen. Bij zijn reeds genoemde grondslagleggende onderzoekingen vond J. Lange ¹⁾ bij eenenige tweelingen in ongeveer een kwart der gevallen verschillen van sociaal gedrag in dien zin, dat de partner van den crimineelen proband in het geheel niet bestraft was. Daarentegen vond hij onder 17 twee-eiige paren slechts tweemaal concordantie, dus een discordantie van ongeveer 88%. Met persoonlijkheidsanalysen toonde Lange aan, dat bij de meerderheid der E.T. gelijkheid van het sociale gedrag in een mate voorkomt, als bij tweelingen van verschillende erfelijken aanleg nimmer wordt aangetroffen. Het bewijs, dat erfelijke aanleg bij het tot stand komen van criminaliteit een groote rol speelt, scheen hem door deze feiten definitief geleverd. Van bijzonder belang achtte Lange de omstandigheid dat bij de drie discordante eenenige paren, in twee van de drie gevallen slechts de crimineele tweelingspartner door een grof hersenletsel getroffen werd, waarvan de gevolgen in een duidelijken samenhang stonden met de gepleegde misdrijven. De verwachting als uitwendige oorzaken der criminaliteit overwegend sociale en psychische oorzaken te vinden, wordt volgens Lange door deze waarnemingen op de meest indrukwekkende wijze beschaamd.

In verband met de beteekenis die Lange toekent aan hersenletsels voor het optreden van verschillen op psychisch gebied bij E.T. moet er op gewezen worden, dat het inderdaad niet mogelijk is dergelijke verschillen zonder meer op rekening van psychische beïnvloedingen door de buitenwereld te stellen. Reeds intrauterien zijn de ontwikkelingsvoorwaarden voor beide partners vaak zeer ongelijk en zij zijn voor E.T. stellig ongunstiger dan voor T.T. De praenatale mortaliteit van E.T. is vele malen hooger dan die van T.T., zeer vaak sterft een der beide E.T. voor de geboorte aan letsels die door een onvoldoende voeding veroorzaakt worden. De mogelijkheid moet erkend worden dat dergelijke verschillen in intrauteriene ontwikkeling constitutioneele verschillen doen ontstaan, die zich ook op psychisch gebied uiten.

Rosanoff c.s. ²⁾ onderzocht 340 tweelingsparen, waarvan telkens een partner crimineel geworden was. Gesplitst in drie groepen werden als concordantie-percentages gevonden:

¹⁾ J. Lange, *Verbrechen als Schicksal*, Leipzig, 1929.

²⁾ A. J. Rosanoff, L. M. Handy and I. A. Rosanoff, *Criminality and delinquency in twins*, *Journ. of criminal law and criminology*, 24, 1934.

1. criminaliteit van volwassenen:	concordantie	E.T. 67%; T.T. 10 %
2. criminaliteit van jeugdigen:	„	E.T. 93%; T.T. 43 %
3. moeilijk opvoedbaren:	„	E.T. 85%; T.T. 62 %

Onderlinge vergelijking van deze cijfers doet zien dat bij de moeilijk opvoedbaren, globaal genomen, de beteekenis van den aanleg vergeleken met die van factoren uit de buitenwereld, waaronder het milieu, bescheiden is; een bevestiging van een oude analytische ervaring. Hetzelfde schijnt in mindere mate van de criminaliteit der jeugdigen te gelden, terwijl de criminaliteit der volwassenen meer door den aanleg bepaald schijnt, althans in samenwerking met een gegeven milieu in den kindertijd.

Belangrijker zijn de studies van Kranz¹⁾ en Stumpfl²⁾, die nageoeg gelijktijdig verschenen. Hun statistische resultaten komen goed overeen, afgezien van de tweeling-paartjes (ongelijk geslacht) beperk ik mij tot de mannelijke E.T. en T.T.

		concordant	discordant
Kranz:	E.T. 27	17=63 %	10=37 %
	T.T. 37	17=46 %	20=54 %
	P.T. 50	7=14 %	43=86 %
Stumpfl:	E.T. 15	9=60 %	6=40 %
	T.T. 17	7=41 %	10=59 %
	P.T. 28	2= 7 %	26=93 %

Het besluit waartoe Kranz komt, is ook voor ons niet zonder belang. De groote beteekenis die aan den erfelijken aanleg moet worden toegekend tenvolle erkennende, is hij toch van oordeel dat de „geboren misdadiger” niet bestaat, er bestaan slechts menschen met neiging en gereedheid tot crimineele ontsporingen. Het materiaal van Stumpfl is wel kleiner, doch de wijze waarop het bewerkt is, geeft een dieper inzicht in de problemen die zich hier voordoen. De sterk afwijkende cijfers van de tweeling-paartjes (P.T.) ten opzichte van die der mannelijke T.T. zijn een gevolg van het feit, dat de criminaliteit der vrouwelijke partner regelmatig zeer veel geringer is dan die van den mannelijken, wat Stumpfl wel terecht aan de meer beschermde sociale positie der vrouw wijt. Het sterk afwijkende resultaat van Lange voor de twee-eiige paren schrijft Stumpfl op aanne-melijke wijze toe aan het onvoldoende vaststellen van de werkelijke criminaliteit van den tweeden partner, bovendien wijst hij op enkele on-

¹⁾ H. Kranz, *Discordantes soziales Verhalten eineiiger Zwillinge*, Msch. Kriminal-psychologie, 26, 1935.

id., *Lebensschicksale krimineller Zwillinge*, Berlin, 1936.

²⁾ F. Stumpfl, *Die Ursprünge des Verbrechens dargestellt am Lebenslauf von Zwillingen*, Leipzig, 1936.

nauwkeurigheden in het werk van Lange, die bij correctie diens cijfers voor de E.T. in grootere overeenstemming brengen met die van Kranz en Stumpfl. Maatstaf voor het aannemen van concordantie bij deze drie onderzoeken is overeenstemmend het gerechtelijk bestraft zijn van beide tweelingen, waarbij echter onbeduidende overtredingen buiten beschouwing werden gelaten. Om nader aan te geven redenen spreekt Stumpfl hier van concordantie of disconcordantie van de eerste trap of van algemeene concordantie (discordantie). De overeenstemming van de statistische resultaten van Stumpfl met die van Kranz is dan allereerst van belang omdat zij bewijzen, dat concordantie van de eerste trap ook bij tweelingen van ongelijken erfelijken aanleg een zeer frequent verschijnsel is, dat in 41-46% van alle gevallen voorkomt. Omgekeerd is ongelijkheid wat betreft bestraffing bij eenenige tweelingen een relatief frequent verschijnsel dat in 37-40% der gevallen voorkomt.

De verschillen tusschen tweelingen van gelijken en verschillende erfelijken aanleg zijn derhalve duidelijk, maar lijken toch van onbetekenenden aard. Er bestaat een zekere tegenspraak tusschen deze statistische resultaten en den aanschouwelijken indruk die Lange's beschrijvingen van de levensloopen van crimineele tweelingen wekken aangaande de beslissende betekenis van den erfelijken aanleg voor het optreden van criminaliteit. Denzelfden indruk wekken de eigen fraaie onderzoeken van Stumpfl over erfelijken aanleg en misdaad¹⁾. De oplossing vindt Stumpfl in het aantoonen van de ontoereikendheid van het tot dusver gebruikte concordantie-begrip. Een onderverdeling naar verschillende aspecten der criminaliteit en naar bepaalde persoonlijkheidstypen voert Stumpfl tot het onderscheiden van 5 trappen van concordantie en voorts tot het onderscheiden van lichte en zware criminaliteit. In zijn reeds genoemde vroegere onderzoeken toonde Stumpfl aan, dat de directe samenhang tusschen karakter en misdaad het sterkste is bij zware recidiveerende criminaliteit. In verband met den jeugdigen leeftijd van talrijke gevallen rekende Stumpfl bij zijn tweeling-onderzoeken tot de zwaar-crimineelen niet slechts de oudere gevallen van onmiskenbaar recidiveerend karakter, doch ook gevallen die minstens tweemaal een gevangenisstraf van verscheiden maanden opgelegd kregen en bij wie uit den levensloop blijkt, dat anti-sociaal gedrag iets habitueels, een blijvende toestand is. Als lichtcrimineel worden de gevallen beschouwd die slechts eenmaal zwaarder gestraft werden bij hoogstens zeer onbeduidende voorafgaande bestraffingen. Van criminologisch standpunt is tegen deze indeeling wel wat te zeggen. Voor den

¹⁾ F. Stumpfl, *Erbanlage und Verbrechen, Charakterologische und psychiatrische Sippenuntersuchungen*, Berlin, 1935.

criminoloog is het moeilijk aanvaardbaar een eenmaal wegens moord gestraften mensch tot de licht-crimineelen te rekenen, vanuit een biologisch standpunt is dit evenwel zeer goed te motiveeren. Ongetwijfeld moeten wij het Stumpf als een verdienste aanrekenen dat hij zich bij deze indeeling overwegend door biologische en niet door sociologische gezichtspunten heeft laten leiden. Zijn indeeling bleek nuttig te zijn want zij bracht het belangrijke feit aan het licht dat mannelijke zwaar-crimineele eenenige tweelingen regelmatig concordant zijn, bij licht-crimineelen is dit slechts nu en dan het geval. Ook in de literatuur trof hij geen waarnemingen aan, die hiermede in strijd zijn. Wat de mannelijke criminaliteit betreft maken slechts gevallen van z.g. late criminaliteit een uitzondering, waarvan Stumpf spreekt wanneer de eerste straf na het 25e jaar valt. Mannelijke zwaar-crimineele eenenige tweelingen gedragen zich ten opzichte van de misdaad regelmatig gelijk; licht crimineele, laat-crimineele en vrouwelijke eenenige tweelingen toonen betrekkelijk vaak een ongelijk gedrag. Daar criminaliteit reeds bij de gewone broers en zusters van zwaar-crimineelen betrekkelijk vaak voorkomt (37%), verwondert het niet, dat bij twee-eiige tweelingen, voor wie het milieu nog gelijker is, door Stumpf een concordantiecijfer van ongeveer 50% wordt gevonden.

Thans een enkel woord over de verschillende trappen van concordantie die Stumpf aanneemt. De eerste trap: het beide bestraft zijn, leeren wij reeds kennen. Van concordantie van de tweede trap spreekt hij wanneer de zwaarte der criminaliteit gelijk is (beide partners een- of meermalen bestraft zijn); van de derde trap bij gelijke criminaliteitsuiting. Concordantie van de vierde trap bestaat wanneer het dagelijksche sociale gedrag gelijk is; gelijkheid van diepere karaktertrekken en gelijkheid van psychopathievorm geven concordantie van de vijfde trap. De practische beteekenis van deze onderscheidingen blijkt het best uit de resultaten die zij opleveren. Bij eenenige zwaar-crimineelen bestaat regelmatig gelijkheid voor alle trappen, uitgezonderd de laat-crimineelen en de vrouwelijke paren. Bij eenenige licht-crimineele paren bestaat regelmatig concordantie van vierde en vijfde trap en slechts in de helft van alle gevallen concordantie van de eerste trap. Wezenlijk is, dat bij de zwaar-crimineele tweelingen de gelijkheid bij de groep der E.T. alle trappen omvat, daarentegen bij de groep der T.T. reeds bij de tweede concordantietrap afneemt om bij de vierde trap voor een volkomen ongelijkheid plaats te maken. De volledige concordantie der zwaar-crimineele E.T. voor alle trappen bewijst dat bij gegeven verhoudingen in de buitenwereld (o.a. milieu) de erfelijke aanleg van beslissende beteekenis voor het tot stand komen van zware criminaliteit is, zij zegt er echter niets over of en welke veranderingen in buitenwereld resp. milieu tot een gunstiger resultaat zouden heb-

ben kunnen voeren. Wanneer anderzijds alle licht-crimineele eenenige paren, ook de wat criminaliteit betreft geheel discordanten, concordant zijn voor vierde en vijfde trap, dan beteekent dit kennelijk dat incidenteel optredende, ook zware sociale ontsporingen overwegend door andere dan aanlegsmomenten bepaald kunnen zijn.

De genoemde verhoudingen wijzen er met stelligheid op, dat zware criminaliteit en lichte criminaliteit in den zin van Stumpfl, biologisch een verschillende beteekenis moeten hebben. Stumpfl meent daarom dat principieel onderscheiden moet worden tusschen daden, die hun oorsprong vinden in een bepaalde conflictsituatie en in den regel op diepere betrekkingen van den dader met een bepaalde persoonlijkheid of instelling terug te voeren zijn, en daden, die telkens weer onmiddellijk voortkomen uit een habitueele abnorme karaktergeaardheid zonder het gelijktijdig beleven van een ongewoon psychisch conflict. De eerste vorm („conflictcriminaliteit”) is kenmerkend voor de lichtcrimineelen, de laatste vorm voor de zwaarcrimineelen. De zware recidiveerende criminaliteit is dus volgens Stumpfl een regelrecht uitvloeisel der karakteranomalie, of wat hetzelfde is, der psychopathie. Wat de genese dezer karakteranomalieën betreft, komt Stumpfl vrijwel tot dezelfde opvatting als boven werd gegeven. Naast overgeërfdde karakterabnormiteiten, die met onze aanlegpsychopathieën identiek zijn, kent hij toestanden van „seelische Verbildung” door het opgroeien in een ongunstig milieu, die dus overeenkomen met wat boven ontwikkelings-psychopathie werd genoemd. Wel meent hij dat voor het tot stand komen der zware criminaliteit in het algemeen de beteekenis der aanlegsmomenten grooter is. Invloeden uit de buitenwereld zijn daarentegen voor de lichte criminaliteit van grooter belang, al laten zij zich tot diep in het gebied der zware criminaliteit vervolgen. Van groot belang is dan, dat deze invloeden, in tegenstelling met wat Lange meende, zoo goed als uitsluitend belevingen en uitwendige lotgevallen zijn; slechts in zeldzame gevallen kunnen zij op hersenletsels teruggevoerd worden. Het behoeft geen nader betoog dat de psychoanalyticus met de resultaten van het tweeling- en het familieonderzoek van Stumpfl tenvolle kan instemmen, zij komen geheel overeen met de opvatting waartoe Freud steeds weer terugkeerde: aanleg en beleven vormen een elkaar aanvullend geheel, versmelten samen tot een „Ergänzungsreihe”. Bijzonder belangwekkend zijn voor den dieptepsycholoog de vondsten van Stumpfl, waaruit besloten moet worden dat het proces der identificatie een beperkte werkingssfeer heeft, immers bij overigens min of meer concordante twee-eiige tweelingen wordt concordantie van vierde en vijfde trap nimmer aangetroffen, bestaat nooit identiteit van het grondkarakter. Ook inzake de grenzen die de aanleg trekt voor de psy-

chische ontwikkeling in een bepaald milieu geven de onderzoeken van Stumpf te denken.

Van geheel andere zijde benaderen de tweeling-onderzoeken van Lottig¹⁾ het vraagstuk. In een goed overzicht van de literatuur sinds Galton, komt Lottig tot de slotsom, dat de tot dusver verrichte waarnemingen en onderzoeken vrij algemeen tot het inzicht voerden, dat op psychisch gebied de beteekenis van de genotypische aanleg belangrijker is en verder reikt, dan alle niet-biologisch georiënteerde oudere psychologische richtingen verwachtten en aannamen. Waarschijnlijk werd voorts gemaakt dat modificatorische invloeden op karaktergebied vooral wat betreft temperament en emotionaliteit, een grotere werkingssfeer vinden dan op het gebied der intellectuele geschiktheden. Niet overeenstemmend bleken de ervaringen over de modificeerbaarheid der intelligentie. Lottig meent dit te moeten toeschrijven aan gebreken in de methodiek en vooral ook aan de omstandigheid dat het resultaat van een test-onderzoek der intelligentie in hooge mate van het karakter van den proefpersoon afhankelijk is, wat echter vaak over het hoofd gezien werd. Vooral een onderzoek van het karakter bij tweelingen acht hij daarom noodig, wat echter het uitwerken van een methodiek vraagt die in staat stelt kwalitatieve verschillen quantitatief te verwerken, daar de tweelingspsychologie dit in de eerste plaats behoeft. Lottig tracht dit te bereiken door het karakter van tien twee-eiige paren van gelijk geslacht wat de hoofdtrekken betreft zoo nauwkeurig mogelijk te beschrijven en dan de gevonden karaktereigenschappen te classificeeren volgens de systematische karakterleer van Klages. Deze verdeelt de karaktereigenschappen in drie groote groepen: materie (stof), qualiteit (geaardheid) en structuur van het karakter. De stof (materie) omvat het „natuurlijke kapitaal” b.v. verstandelijke gaven, opvattingsvermogen, geheugen, scherpzinnigheid, fijngevoeligheid enz. — kortom de bouwstenen, „Anlagen” in wijderen zin. De qualiteit (geaardheid) van het karakter omvat alle gerichtheden, drijfveeren, interessen. De eigenschappen van deze groep bepalen derhalve in welke richting gestreefd wordt, welke doelen of maatstaven iemand volgt. In de structuur der persoonlijkheid worden tenslotte alle eigenschappen samengevat die betrekking hebben op het verloop van het psychisch gebeuren: snelheid of langzaamheid, gelijkmatigheid, graad en aard der geremdheid, stemmingsinvloeden enz. Wat elders als temperament wordt onderscheiden, rekent Klages dus tot de structuureigenschappen.

¹⁾ H. Lottig, *Hamburger Zwillingstudien, Anthropologische und charakterologische Untersuchungen und ein-und zweieiigen Zwillingen*, Leipzig, 1931. Beiheft 61, 2 Zschr. f. a. Psych.

Lottig deelde de waargenomen eigenschappen van zijn tweelingsparen in, al naar zij tot de stof, de geaardheid of de structuur van de persoonlijkheid behoorden en stelde voor elke eigenschap vast of (1) overeenstemming van beide partners bestond (concordantie), (2) kleine verschillen aanwezig waren (onvolkomen concordantie), (3) duidelijke verschillen bestonden (onvolkomen discordantie), (4) volle discordantie aanwezig was. Zijn instructieve tabellen kunnen hier niet worden weergegeven. Zij toonen duidelijk dat de overgrootste meerderheid van alle vastgestelde eigenschappen bij de E.T. volkomen of onvolkomen concordant zijn. Eigenschappen waarvoor onvolkomen discordantie bestaat worden spaarzaam aangetroffen, zuivere discordantie werd voor geen enkele eigenschap gevonden. Neemt men in aanmerking, dat bij de T.T. van gelijk geslacht grootendeels overwegend onvolledige discordantie en volle discordantie der waargenomen eigenschappen bleek te bestaan, dan lijkt de conclusie van Lottig gewettigd, dat op al deze drie karakterologische gebieden het door den erfelijken aanleg bepaalde overweegt. Beschouwen wij thans deze drie gebieden afzonderlijk om een oordeel te krijgen over den graad der modificeerbaarheid. Voor de eigenschappen die tot de stof van het karakter behooren bestaat bij E.T. een verrassende neiging tot nagenoeg volkomen concordantie. Mede met het oog op de overwegende discordantie bij de T.T. moet worden aangenomen dat de modificeerbaarheid van de stof der persoonlijkheid slechts gering kan zijn. De eigenschappen die tot de geaardheid van het karakter behooren, gedragen zich reeds anders. Ook hier is de volkomen en onvolkomen concordantie bij alle eenenige paren nog zeer opvallend; belangrijk is echter dat bij een reeks van paren onvolkomen discordantie van een aantal eigenschappen in veel sterkere mate bestaat dan bij de „stof“-eigenschappen het geval is. Interessen, neigingen, kwalitatieve en quantitatieve geaardheid van het zelfgevoel toonen een aanmerkelijke modificatiebreedte, ook al blijft het genotypisch bepaalde den breedten grondslag. Een nog sterke ongelijkheid wordt bij E.T. met betrekking tot de structuur van het karakter gevonden. Hoewel ook bij deze groep van eigenschappen de zuivere concordantie nog vaak voorkomt, toonen toch verscheidene paren een aantal eigenschappen, waarin de partners zich duidelijk verschillend gedragen. In graad en aard van nerveuze reacties, harmonie en weerstand, energie en beslistheid, frischheid en uitdrukkingsvermogen en in tal van soortgelijke eigenschappen bestaat ondanks de genotypische bepaaldheid een belangrijke mate van modificeerbaarheid. Dit is vooral het geval bij gecompliceerde en gedifferentieerde naturen, wanneer leven en beleven tot een modificatie voeren. Het blijft bij E.T. echter steeds bij een relatieve

discordantie, veelal maakt zich achter het verschil der divergeerende eigenschap de verwantschap duidelijk bemerkbaar, wat Lottig bij de ongelijke T.T.-paren slechts zelden aantrof. Lottig besluit, dat de structuur van het karakter wel is waar overwegend genotypisch bepaald is, doch dat daarnaast een niet te onderschatten modificeerbaarheid bestaat. Deze is stellig zoo groot, dat voor opvoedende, prophylactische en therapeutische invloeden op psychisch gebied een belangrijke taak is weggelegd, ondanks de sterke genotypische verankering van alle eigenschappen. Hetzelfde geldt van psychotherapie en psychoanalyse. Terecht meent Lottig dat een uitbouw van de tweelingspsychologie van het nerveuze karakter er toe zal kunnen bijdragen te leeren onderscheiden wat aan „neurotische” aandoeningen onafwendbaar noodlot is en wat door beleven veroorzaakt, dus principieel geneeslijk is.

Soortgelijke onderzoeken werden verricht door Eckle¹⁾, die de verdienste van het werk van Lottig wel erkent, doch het als een tekortkoming beschouwt dat het niet gefundeerd is op de vooronderstelling van een erfelijk grondkarakter. Wanneer boven sprake was van „grondkarakter” of van „diepere” karaktertrekken zal menig critisch lezer eenig bezwaar gevoeld hebben tegen de vaagheid waarmee dit gepaard ging. Een zekere mate van vaagheid is echter onvermijdelijk, daar vooralsnog onze kennis ontoereikend is nauwkeurig te preciseeren wat onder grondkarakter verstaan moet worden en welke verscheidenheid in grondkarakter op erfelijke basis voorkomt. Het uiteindelijk verwerven van deze kennis schijnt slechts het resultaat van veel empirisch onderzoek te kunnen zijn. Eckle heeft het hierin wel gemakkelijker omdat hij de karakterleer van Pfahler²⁾ aanvaardt, die — hoe interessant ook — meer deductief en constructief van aard, dan empirisch geautoriseerd is. Het zijn vooral bepaalde variaties in psychische grondfuncties waarvan de erfelijkheid volgens Pfahler vaststaat en van deze grondfuncties zijn er drie voor de karakterologie van uitnemend belang: (a) vormen van aandacht en perseveratie, (b) wijzen van wekbaarheid van gevoel, (c) verhoudingen op het gebied der vitale energie. De voorkomende vormen van aandacht en perseveratie acht Pfahler gelegen tusschen twee polen: eenerzijds nauwe fixeerende aandacht met sterke perseveratie, die tot het persoonlijkheidstype der „festen Gehalte” voert; anderszijds wijde fluctueerende aandacht met zwakke perseveratie welke het kenmerk zijn van het type der „flieszenden Gehalte”. Het zou ons te ver voeren de verdienste van deze onderscheiding nader te onderzoeken, Pfahler

¹⁾ C. Eckle, Erbcharakterologische Zwillingsuntersuchungen, Beiheft 82, Z.f.a. Psych., Leipzig, 1939.

²⁾ G. Pfahler, Vererbung als Schicksal. Eine Charakterkunde, Leipzig, 1932.
id. System der Typenlehren, Leipzig, 1929.

maakt aannemelijk dat hier een nauwe verwantschap bestaat met tal van andere typeonderscheidingen, om slechts enkele te noemen: de tegenstelling geïntroverteerd-geëxtraverteerd van Jung en schizothym-cylothym van Kretschmer. Aan wijzen van wekbaarheid van het gevoel onderscheidt Pfahler: (a) sterke wekbaarheid naar de lustzijde, (b) sterke wekbaarheid naar de onlustzijde, (c) zwakke wekbaarheid van het gevoel. Wat de vitale energie betreft, die zoowel beslist over de intensiteit van het gegrepen worden als die van het toegrijpen, worden twee uiterste gradaties onderscheiden: sterke vitale energie en zwakke vitale energie. Pfahler meent nu dat het grondkarakter bepaald wordt door de van geval tot geval wisselende verhoudingen dezer drie grondfuncties. Het is duidelijk dat dit voert tot het onderscheiden van twaalf typen van grondkarakters, waarvan als vaststaande wordt aangenomen dat zij erfelijk bepaald zijn.

Uitgaande van deze opvattingen van Pfahler stond Eckle dus voor de taak het grondkarakter van zijn tweelingsparen (18 E.T., 12 T.T.), vast te stellen en onderling te vergelijken. Allereerst bleek hem dat de onderlinge dekking dezer erfelijke psychische structuren bij de E.T.-reeks grooter was dan bij die der T.T. Echter bleek tusschen E.T.-en T.T.-reeks geen groote kloof te bestaan, doch een gelijkmatige overgang, die de grens nagenoeg doet verdwijnen. In de E.T.-reeks overweegt de structuurgelijkenis van beide partners met meer of minder groote verschillen; in de T.T.-reeks bestaat een duidelijk overwegen der structuurverschillen met onmiskenbare, doch minder frequente gelijkenissen.

Beschouwen wij de grondfuncties afzonderlijk, dan vindt Eckle bij E.T. in een derde der gevallen een zoo groote overeenstemming van opvattingvorm (aandacht-perseveratie), dat men de prestaties der partners zou kunnen verwisselen, zonder dat hierdoor het totale resultaat van het onderzoek meetbaar zou beïnvloed worden. In deze gevallen wordt hoogstens bij nauwkeurig toezien op het gebied der vitale energie en psychische activiteit een gering verschil waargenomen. Ook verschillen in gevoelsleven, hoewel iets duidelijker, treden in hun bijzonderheden eerst aan het licht door een langer omgaan met de tweelingen. Zelfs wanneer derhalve de opvattingvorm in hooge mate overeenstemt, is van volledige psychische congruentie geen sprake, zoodat ook dan iedere tweeling een zekere ruimte heeft zich van zijn partner door een individuele karaktervorming te onderscheiden. In ongeveer de helft der gevallen worden bij E.T. grootere verschillen in opvattingvorm gevonden, die zoo ver kunnen gaan dat een der partners duidelijk tot het „vaste” type kan behooren, terwijl de andere zich op den overgang naar

het „vloeiende” type bevindt. De verschillen zijn echter bij E.T. nimmer zoo groot als bij T.T. De verschillen in wekbaarheid van het gevoel, die met deze verschillen in opvattingvorm gepaard gaan, zijn regelmatig veel grooter dan die der vitale energie.

Van groot belang is voor den dieptepsycholoog de bevinding van Eckle dat op het gebied van het gevoelsleven de variatiebreedte bij E.T. het grootste is. Twee eenelinge partners met sterk overeenkomende vitale uitrusting en nagenoeg gelijken opvattingvorm, kunnen wat het gevoelsleven betreft belangrijk van elkaar verschillen. Het bestaan van een dergelijk verschil is in ongeveer de helft der gevallen zeer sprekend, in ongeveer een kwart der gevallen in bescheidener mate aan te toonen. Bij T.T. zijn deze verschillen in gevoelsleven echter steeds nog grooter en worden zij bovendien regelmatig aangetroffen. Het geringst is de variatiebreedte op het gebied der vitale energie resp. psychische activiteit, zoodat deze als de stabielste factor der grondfuncties beschouwd moet worden. Minder stabiel is de opvatting, zeer veel minder stabiel het gevoelsleven. In overeenstemming met de psychoanalytische ervaringen, wijst Eckle er naar aanleiding van eenige bijzondere tweeling-ervaringen op, dat het gevoel de gunstigste invalspoort is voor een diepgaande beïnvloeding door de buitenwereld, wat de individuele levensoriëntering binnen de grenzen van het erfelijke karakter, belangrijk kan veranderen. Het bewijs dat deze verschillen in gevoelsleven specifiek door de buitenwereld veroorzaakt zijn, acht Eckle slechts gemakkelijk te leveren, wanneer zij in verband kunnen worden gebracht met catastrophale gebeurtenissen, zeer veel moeilijker acht hij dit, wanneer niet op dergelijke fataliteiten kan gewezen worden.

Afgezien van de algemeene uitkomst dat het gevoelsleven, hoewel door erfelijken aanleg bepaald, een groote ontwikkelingsbreedte heeft, stellen de onderzoekingen van Eckle teleur. Wat onder erfelijk grondkarakter verstaan moet worden, wordt ons niet veel nader gebracht en de waarde van de constructieve karakterologie die aan het werk van Eckle ten grondslag ligt, wordt er eerder door weerlegd dan bewezen. Van de onveranderlijkheid van Pfahlers grondfuncties in den loop der ontwikkeling blijft slechts een bescheiden rest bestaan en daar niet de geringste poging gedaan wordt het ontstaan der concrete gedragswijzen door alle ontwikkelingstrappen nauwkeurig te analyseeren, blijft het afleiden van temperaments- en karaktereigenschappen uit deze grondfuncties een ongefundeerde constructie. Voor het ontwikkelingsprobleem is niet slechts belangrijk dat tweeeiige tweelingen psychisch aanmerkelijk kunnen verschillen, praktisch en theoretisch is van veel grooter gewicht, waardoor deze verschillen veroorzaakt worden en in hoever ver-

schil in belevingen van causale beteekenis is. Wil men deze verschillen met individueele belevingen in verband brengen, dan dient men toch voorzichtiger te werk te gaan dan Eckle doet. Catastrophale gebeurtenissen, die zich reeds bij oppervlakkig onderzoek luidruchtig bemerkbaar maken, blijken geenszins regelmatig een hieraan evenredige dynamische werking te ontvouwen. Of een beleving voor het individu causaal van beteekenis is, kan slechts op grond van een genetisch-dynamische analyse beslist worden, die de individueele reactievormen en de werkelijk voorkomende reacties van de betrokken persoonlijkheid overziet. Zeer vaak vindt men bij een dergelijke analyse dat schijnbaar nietige belevingen voor de ontwikkeling der levenscurve van beslissende beteekenis werden, terwijl zeer luidruchtige, imponeerende gebeurtenissen ontwikkelingspsychologisch vrijwel zonder effect bleven.

Alle tot dusver genoemde tweelings-onderzoekingen lijden aan het euvel eener verwaarloozing der genetische persoonlijkheidsanalyse, waardoor de karakterverschillen wel gezien, doch in hun ontstaan niet begrepen worden. Hier wreekt zich het voorbijzien aan de ontwikkelingspsychologische gezichtspunten die door Freud en zijn richting sinds jaar en dag naar voren zijn gebracht onder verwijzing naar een aantal inmiddels voldoende vastgestelde feiten die voor elke karakterleer van principieel belang zijn. Geen wonder dat een tweetal tweeling-onderzoekingen die van psychoanalytische zijde verschenen, beide van de hand van Hartmann, een schat aan psychologische gegevens en inzicht bevatten, benevens een zuivere probleemstelling, die wij in andere bijdragen tevergeefs zoeken. In zijn eerste artikel ¹⁾ bespreekt Hartmann vier eeneiige psychotische paren, in het tweede ²⁾ zes eeneiige normale paren, waarbij hij niet volstaat verschillen in karakter en neurotische reactiewijze ten tijde van het onderzoek te constateeren, doch tevens het ontstaan en het verloop van deze verschillen gedurende de individueele ontwikkeling onderzoekt in verband met de invloeden die van buiten af werkzaam waren. Het bestek van dit artikel laat niet toe Hartmann op den voet te volgen, wij moeten volstaan met het weergeven van zijn resultaten voor zoover zij voor ons doel van direct belang zijn. Bij de samenvatting zijner resultaten stelt Hartmann op den voorgrond (a) momenten die met de „realiteitsbeheersching” in betrekking staan, (b) zulke, die verband houden met de „driftbeheersching” (sociale inordening, beroepsleven, sexualiteit, huwelijk enz.). Terecht is hij van oordeel dat het gedrag in deze opzichten ons

¹⁾ H. Hartmann, Psychiatrische Zwillingsstudien, Jahrbücher f. Psychiatrie und Neurologie, Bnd. 49, 1933.

²⁾ H. Hartmann, Zur Charakterologie erbgleicher Zwillinge, Jahrb. f. Psych. und Neurol. Bnd. 52, 1935.

over de structuur der onderzochte persoonlijkheden vaak meer leeren dan het tegen elkaar afwegen van afzonderlijke eigenschappen. Inzake het beroep vallen de nog jeugdige paren af, van de vier overigen zijn drie discordant. Discordantie in sociale positie werd bij twee paren gevonden. De houding tot de medemenschen toont oppervlakkige of diepere verschillen bij alle vier volwassen paren, een volkomen discordantie kwam echter in geen enkel geval voor. Ook op het gebied der sexualiteit bestonden belangrijke verschillen. Twee paren toonden een aanmerkelijke resp. sterke discordantie in puberteitscrisis, een paar is sterk discordant, daar de eene partner veelvuldige sexueele betrekkingen onderhoudt, terwijl de andere op dit gebied zeer geremd is. Wat huwelijk betreft zijn van de volwassen paren drie concordant (beide partners al dan niet gehuwd), slechts één paar is discordant. De houding tegenover het huwelijksprobleem verschilt echter meer, twee paren zijn hierin duidelijk discordant. Wij komen thans aan het belangrijkste punt: het al dan niet concordant voorkomen van neurotische verschijnselen. Hartmann houdt de neurosen die praepsychotisch bij de psychotische paren voorkwamen wat gescheiden, daar het niet zeker is dat zij dezelfde beteekenis hebben als neurotische manifestaties onder andere omstandigheden. Opmerkelijk vindt hij dan dat van nagenoeg alle practische gezonde paren minstens één der partners een tijdlang neurotische trekken vertoonde. Het doet hem overwegen of neurosen bij tweelingen niet frequenter zijn dan bij de overige bevolking in samenhang met de tweelingschap, waarbij hij verwijst naar een soortgelijke bevinding van Lange. Van groot belang is dan de mate van discordantie der neurotische verschijnselen die bleek te bestaan. Slechts een paar (V) is volledig concordant in dien zin dat bij beide partners van neurotische verschijnselen niets kon aangetoond worden, doch Hartmann acht in dit geval de beschikbare gegevens onvoldoende. Bij twee paren leed slechts een der partners aan een infantiele neurose, bij een ander paar vertoonde slechts een der broers een puberteitsneurose, bij drie paren bestond een sterke discordantie in de intensiteit der neurotische verschijnselen, terwijl in een ander geval slechts een der tweelingzusters een hysterisch beeld ontwikkelde. In zes van zeven gevallen is de eigenzinnige partner alleen neurotisch of sterker neurotisch. Mede op grond van enkele in de literatuur neergelegde ervaringen komt Hartmann tot het besluit, dat discordantie, wat betreft neurotische verschijnselen bij E.T., niet slechts frequent is, doch dat zelfs de neurotische kenmerken tot die psychische eigenschappen behooren welke de grootste modificatiebreedte toonen. Het is duidelijk dat deze bevindingen van Hartmann volledig de opvatting weerleggen dat de neurose slechts een aanlegprobleem zou zijn.

Wat de eigenschappen betreft, die onder het begrip intelligentie worden samengevat vond Hartmann een verregaande concordantie. Waar verschillen voorkomen moet steeds aan de werkzaamheid van karakterverschillen gedacht worden. Overwegend concordant zijn ook de meeste begaafdheden. Bij de eigenschappen die betrekking hebben op het karakter, temperament en belangstellingsrichtingen worden alle overgangen gevonden van zeer treffende concordantie tot recht belangrijke verschillen. Met zekere beperkingen vindt Hartmann hetzelfde als Lottig, hij betwijfelt of de structureigenschappen (temperament) inderdaad een grotere modificatiebreedte toonen dan de karaktereigenschappen in engeren zin (geaardheid). Bijzonder belangrijk is dat Hartmann vaak een discordantie aantrof met betrekking tot een groep karaktereigenschappen die volgens psychoanalytische ervaringen genetisch met een zeer bepaalde ontwikkelingsphase samenhangen. Het zijn eigenschappen als ordelijkheid, pedanterie, zindelijkheid, spaarzaamheid resp. gierigheid, eerzucht, ijdelheid, eigenzinnigheid. Bijzonder duidelijke en veelvuldige verschillen werden gevonden wat betreft ordelijkheid, eigenzinnigheid en geldbeheer. Hartmann trekt uit zijn waarnemingen het besluit dat deze eigenschappen, hoewel zij genetisch bij elkaar hooren, toch onafhankelijk van elkaar voorkomen. In hun voorkomen bij beide partners wordt deze groep eigenschappen gesplitst, een splitsing die dikwijls ver gaat. De eene maal is b.v. de over het algemeen zindelijkere en ordelijkere zuster onordelijker in haar geldbeheer; bij een ander paar is de eene partner pedanter, de andere echter gaat met geld ordelijker om en is ook zindelijk. Een begrijpende karakterologie, die de eigenschappen ordent al naar hun begrijpelijke afleidbaarheid uit elkaar, kan van een zoo verregaande feitelijke onafhankelijkheid van op zichzelf beschouwd „gelijkende” wijzen van gedrag geen rekenschap afleggen. Hartmann stelt zich daarom voor, dat de karakter-„anlagen” gezocht moeten worden in bepaalde primitief biologische momenten der vitaal-psychische lagen, wier differentiatie tot phaenotypische karakterkenmerken paratypisch door invloeden uit de buitenwereld bepaald wordt en waarbij de verschillende mogelijke uitkomsten van dit differentiatieproces elkaar onderling genetisch kunnen vervangen. Wat onnauwkeuriger gezegd: de keuze binnen de groep van de door den aanleg mogelijk gemaakte eigenschappen wordt door de buitenwereld beslist.

Wie hoopt door het erfelijkheidsonderzoek een gemakkelijk te hanteren genetische karakterologie geleverd te krijgen, kan zich door de laatste bevinding van Hartmann slechts teleurgesteld voelen. Sinds Hoffmann, die aan het erfelijkheidsonderzoek van het karakter een belangrijke stoot gaf, is bij vele schrijvers het begrip „karakter-radicaal” in

zwang. Hoffmann¹⁾ ontleende aan het, meest biographisch, onderzoek van geheele families, o.a. van de familie Bonaparte, de overtuiging dat vele karaktereigenschappen een overwegend erfelijken grondslag hebben en hij kwam daarom tot het aannemen van zelfstandige aanleg-eenheden in biologisch erfelijken zin z.g. „genische Radicale”. Deze karakterradicalen zijn dus erfelijke disposities voor de ontwikkeling van bepaalde karaktereigenschappen en Hoffmann meent het bestaan van dergelijke radicalen aannemelijk gemaakt te hebben voor eigenschappen als drang tot onafhankelijkheid, sterke vitaliteit, sterk antinomische natuur. Het lijdt weinig twijfel of het ideaal van Hoffmann is het opgaan der karakterologie in een zuivere erfelijkheidsleer. Geheel zonder bezwaar lijkt de weg dezer „erbbiologische” karakteranalyse echter niet, daar men moet volstaan het karakterologische phaenotype van de onderzochte persoonlijkheid te vergelijken met het karakterologische phaenotype van familieleden. Dwingende besluiten zouden eerst te trekken zijn, wanneer reeds ware aangetoond dat paratypische factoren niet van beslissende betekenis kunnen zijn. Tot dusver ontbreekt dit bewijs. Veel meer lijkt een „erbbiologische” karakteranalyse eerst met vrucht mogelijk wanneer de karakterradicalen, zooals zij voor de ontogenese van gewicht zijn, geïsoleerd zijn.

Verhave¹⁾ meent op grond van een onderzoek van vier en twintig volwassen eenenige tweelingen en een volwassen eenenige drieling te mogen besluiten dat het narcistische type en het dwangtype van Freud, benevens het overwegen van een extra- of introverse geesteshouding als karakterradicalen moeten worden beschouwd. Ook op grond van andere overwegingen lijkt dit stellig aannemelijk, mits men maar in het oog houdt dat narcistisch type, dwangtype, intro- en extraversie nog zeer vele variatiemogelijkheden omvatten²⁾). Een volledige kennis van de voor de ontogenetische ontwikkeling belangrijke karakterradicalen zou voor de psychopathologie van eminent belang zijn daar zij niet slechts een differentiatie tusschen aanlegs- en ontwikkelingspsychopathiën zou bevorderen, de prognose der therapeutische beïnvloedbaarheid van tal van ontwikkelingsstoornissen beter zou doen stellen, doch ook aan het inzicht in vele atypische psychotische reacties ten goede zou komen. Het valt evenwel te betwijfelen of het onderzoek van in hetzelfde milieu opgegroeide tweelingen, zelfs in handen van den ontwikkelingspsycholoog ooit tot dit beoogde doel kan voeren. Discordantie spreekt wel is waar positief voor de werkzaamheid van paratypische factoren, bij concordantie

¹⁾ H. Hoffmann, *Das Problem des Charakteraufbaus*, Berlin, 1926.

²⁾ J. H. Verhave, *Karakter en erfelijkheid*, Diss. Leiden, 1937.

³⁾ Zie mijn studie „Narcistische” problematiek van het narcisme, *Psych. en Neur. Bladen*, 1940, blz. 537 e.v.

tie is een strenge scheiding tusschen wat genotypisch en wat paratypisch bepaald is, echter nimmer mogelijk. Uitkomst is hier slechts te verwachten van het onderzoek van eenige tweelingen die vanaf hun prilste jeugd, zonder onderling contact in geheel verschillende milieus werden grootgebracht. De bevindingen van een dergelijk onderzoek zouden theoretisch zoo belangrijk zijn, dat Stumpfl zelfs voorstelt het bij wijze van experiment van staatswege te organiseren door een voldoende aantal eenige tweelingen kort na de geboorte te scheiden en in ver van elkaar verwijderde landstreken te doen opgroeien. Komt dit experiment ooit tot stand, dan zouden wij nog een twintig tot dertigtal jaren geduld moeten oefenen alvorens van de resultaten kennis te kunnen nemen. Gezien de practische moeilijkheden van een dergelijk experiment valt het te betreuren dat Amerikaansche onderzoekers van de hun geboden gelegenheid een vrij groot aantal gescheiden opgegroeide eenige tweelingen te onderzoeken niet een zoodanig gebruik gemaakt hebben, dat onze behoeften beter bevredigd worden dan thans het geval is. Groot opzien verwekte de mededeeling van Popenoe over een paar eenige tweelingzusters, die eenige weken na de geboorte gescheiden werden, in zeer verschillende milieus opgroeiden, een ongelijke schoolopleiding genoten en in andere beroepen werkzaam waren. Het door Muller medegedeelde psychologische onderzoek van deze zusters bracht een verrassende overeenstemming der intellectuele prestaties aan het licht bij dieprijkende gelijkenis en oppervlakkig verschil op het gebied van het karakter. Newman voegde in den loop der jaren hier een aantal paren aan toe. Door een slechts in Amerika mogelijke reclame-campagne (pers, radio, tentoonstelling) werd het aantal paren tot een twintigtal uitgebreid (het paar van Popenoe-Muller inbegrepen) en waarover tenslotte door Newman, Freeman en Holzinger verslag werd uitgebracht in hun boek „Twins”¹⁾. Zoowel erfelijkheids- als milieufanatici vinden in dit werk materiaal van hun gading. Zoo vertoont het paar Ed en Fred (XV) een interessante gelijkenis van beider leven ondanks het feit dat zij 25 jaar leefden zonder van elkaars bestaan te weten. Op zeer jeugdigen leeftijd gescheiden, werden zij beiden opgevoed door kinderlooze pleegouders die zij voor hun eigen ouders hielden. Hoewel op duizend mijl afstand van elkaar opgegroeid genoten zij een nagenoeg gelijke pædagogische behandeling, zij kozen niet slechts hetzelfde beroep doch vonden werk als herstellingsarbeider bij verschillende filialen van dezelfde telefoonmaatschappij, beiden hadden als kind de fantasie vroeger een broer gehad te hebben die inmiddels overleden zou

¹⁾ H. N. Newman, E. N. Freeman, K. J. Holzinger, *Twins. A study of heredity and environment*, Chicago, 1937.

zijn en waarover zij met hun pleegmoeder spraken, beiden huwden in hetzelfde jaar met sterk op elkaar lijkende vrouwen, beiden hadden bij hun toevallige wederontmoeting een zoontje van gelijke leeftijd en bovendien... een hond van hetzelfde ras in beide gevallen genaamd Trixie! De erfelijkheidsapostel zal met bevrediging vaststellen dat hier niets meer te verlangen is. Maar dan een ander paar. De moeder van James en Reece (XVIII) overleed bij hun geboorte, ongeveer een jaar later kwam bij het hertrouwen van den vader James bij de grootouders van moederszijde, Reece bij de grootouders van vaderszijde. De grootouders bij wie James opgroeide waren ijverige standvastige menschen en zoo ontwikkelde James zich tot een degelijk standvastig persoon, een goed werkmán, hoewel wat weinig geïnteresseerd in de dingen die rond hem gebeuren. De grootvader die Reece grootbracht was noch vlijtig, noch eerzaam, werkte nooit regelmatig. Reece volgde deze gewoonte en had slechts zelden een baantje. Korten tijd werkte hij in een automobielfabriek, doch dit deed hem teveel als slavernij aan zoodat hij naar de bergen in ongebonden gezelschap terugkeerde. Teneinde niet in moeilijkheden te geraken — het beschrijven van een tweelingzuster als minder intelligent bezorgde hun reeds een proces — laten de schrijvers zich slechts in bedekte termen uit over de crimineele loopbaan van Reece, die echter toch indrukwekkend genoeg blijkt. Het behoeft niet gezegd te worden dat over dit paar de milieuaanhanger zich verheugt. Wij kunnen slechts de slotsom trekken dat beiden voor een stuk gelijk hebben, doch dat de gevallen waarin de aanleg beslissend lijkt niet identiek kunnen zijn met die waarin het resultaat der ontwikkeling bovenal door het milieu bepaald schijnt.

Zooals ik reeds zeide stelt het boek van Newman c.s. overigens teleur, wat te wijten is aan de wijze waarop het kostelijke materiaal bewerkt is. Insteede een grondige klinische karakteranalyse te brengen, in verband met het verloop der psychische ontwikkeling en bijzondere levenservaringen, op de manier zooals Hartmann dit deed, zochten de genoemde onderzoekers hun heil in een onderzoek met verschillende tests, daar zij zich blijkbaar niet konden losmaken van de overdreven waardeering die deze schijnbaar exacte methode van werken in Amerika geniet. Op overigens onberispelijke mathematisch-statistische wijze worden de twintig gescheiden opgegroeide E.T. vergeleken met vijftig E.T. en vijftig T.T. die samen werden opgevoed. Op verscheidene plaatsen blijkt dat de schrijvers van de betrouwbaarheid van de toegepaste tests zelf geenszins tenvolle overtuigd zijn, wat de waarde van het labyrinth van correlatie-coëfficiënten niet verhoogt dat tenslotte wordt voorgezet en waarachter geen levende werkelijkheid meer te herkennen

valt. De unieke gelegenheid verder te komen in het isoleeren van voor de ontogenetische ontwikkeling belangrijke karakter-radicalen bleef bij deze methode van werken helaas ongebruikt. Over het algemeen kan gezegd worden dat de resultaten van Newman c.s. overeenkomen met die der bovenvermelde onderzoekers en dat zij er nauwelijks boven uitgaan. „Het schijnt” schrijven Newman c.s. „dat de physische kenmerken het minst beïnvloed worden door de omgeving, het intellect meer, opvoedkundig succes nog meer; en persoonlijkheid of temperament, wanneer op onze tests vertrouwd kan worden, het meest”¹⁾). Wanneer de verschillen voor de groep van gescheiden E.T. van belang grooter zijn dan die voor de ongescheiden groep mag volgens de schrijvers geconcludeerd worden, dat het grootere verschil veroorzaakt is door het grootere verschil in omgeving. In één van de physische kenmerken, het gewicht, en in intelligentie en in schoolprestaties zijn de verschillen inderdaad belangrijk grooter, waardoor het effect van de omgeving op deze kenmerken wordt aangetoond. Het verschil in andere kenmerken is minder groot zoodat aangenomen moet worden dat sommige kenmerken sterker door de omgeving beïnvloed worden dan anderen. Slechts een relatief klein gedeelte der gescheiden E.T. verschilt aanmerkelijk. Wanneer een half dozijn paren van de gescheiden groep wordt geëlimineerd, is het gemiddelde verschil van de overblijvende paren ongeveer hetzelfde als van de niet gescheiden groep. Vergelijkt men gesepareerde E.T. met T.T. dan verschillen E.T. in sommige opzichten minder en zeker niet meer dan niet gesepareerde T.T. In gewicht, intelligentie en opvoedkundig bereikt succes verschillen gesepareerde eenenige tweelingen over het algemeen evenveel als tweeënige tweelingen. Men ziet, ten opzichte van verscheidene vragen die in het voorgaande ter sprake kwamen blijven deze resultaten volmaakt ondoorzichtig. Ook de slotzin van het boek waarin sympathie betuigd wordt met de uitspraak van Jennings, dat wat de hereditieit kan doen ook door de omgeving gedaan kan worden, vermag ons niet te bevredigen.

Overziet men de besproken tweelingonderzoekingen als geheel — zij vormen slechts een klein doch representatief deel der omvangrijke psychologische tweelingliteratuur — dan kan aan de onjuistheid van Jennings bewering, wanneer men haar letterlijk neemt, niet getwijfeld worden. De grondtoon van alle genoemde onderzoekingen is steeds weer de verrassende gelijkheid in wezenlijke persoonlijkheidseigenschappen bij E.T., ondanks gelijktijdig aanwezige belangrijke verschillen, een gelijkheid die bij T.T. nimmer in die mate gevonden wordt. Deze gelijkheid,

¹⁾ 1c. blz. 353.

die voor zoover de onderzoeken van Newman c.s. reiken ook bij de groote meerderheid van gescheiden opgegroeide eeneiige tweelingen gevonden wordt, kan slechts verklaard worden door een vrijwel directe genotypische bepaaldheid van alle eigenschappen waarvoor de gelijkheid bestaat. De beteekenis van paratypische factoren (identificatie, gelijkheid van het tweeling-milieu) kan niet hoog worden aangeslagen gezien de ervaring dat een dergelijke groote mate van gelijkheid bij tweeeiige tweelingen nimmer wordt aangetroffen, ook al bestaat een gelijkheid voor bepaalde vormen van gedrag.

In het veroorzaken van deze gelijkheid vermag de aanleg dus stellig meer dan de omgeving, wat noodzakelijk tot gevolg heeft dat de persoonlijkheid in dezelfde mate sterker genotypisch bepaald is. Wanneer wij dan verder nog in aanmerking nemen dat de begaafdheden primair met den aanleg gegeven zijn, al kan de omgeving hun ontplooiing bevorderen of belemmeren, dan is dit een grond te meer een kwalitatieve gelijkstelling van aanleg en omgeving onaanvaardbaar te achten.

De ontdekking van Galton was dus juist, hij overdreef slechts een weinig door sterk gelijkende menschen meer identiek te achten dan zij in werkelijkheid zijn. Op dit punt heeft voortgezet onderzoek hem niet in het gelijk gesteld. Ondanks de treffende gelijkheid komen bij eeneiige tweelingen verschillen voor, die practisch van groote beteekenis kunnen zijn. Hoe belangrijk deze verschillen soms zijn maakt Stumpfl ons op een aardige, zij het indirecte, wijze duidelijk. Hij behoort tot de onderzoekers die zich door het extreme standpunt van Galton agetrokken voelen wat hem niet weerhoudt de feiten te zien die hiervoor een beletsel zijn. In een artikel over discordantie bij psychopathische tweelingen¹⁾ — van eeneiige tweelingzusters lijdt de een sinds vele jaren aan zware psychogene lichamelijke stoornissen, angstgevoelens en depressietoestanden, de andere is hiervan volledig vrij — maakt hij de psychoanalytisch georiënteerde karakterologie het verwijt de soms bestaande onbeteekenende karakterverschillen te overschatten. Men kan steeds van meening verschillen over wat beteekenend of onbeteekenend genoemd mag worden, feiten echter hebben van nature een zekere onverzettelijkheid en zoo kan ook Stumpfl niet ongedaan maken dat in het onderhavige geval de eene zuster zwaar neurotisch, de andere practisch gezond is. Dat hij dit verschil, zij het onuitgesproken, niet onbeteekenend doch integendeel onaangenaam groot acht blijkt wel uit de slotzin van zijn artikel, waarin hij het voorkomen van chromosomaal veroorzaakte discordanties bij eeneiige tweelingen verwerpt en moet erken-

¹⁾ F. Stumpfl, über Diskordanz bei psychopathischen Zwillingen, Nervenarzt, 9, 1936, 385—392.

nen dat naast de intrauteriene situatie de invloed van het latere levenslot van ingrijpende beteekenis kan zijn."

Boven kwam ter sprake wat de psychoanalytisch georiënteerde psycholoog met stelligheid van het tweelingonderzoek moest verwachten, de onderzoekingen van Lottig, Eckle, Hartmann, Newman c.s. beschaamden deze verwachtingen niet, wat ten overvloede door het laatste geval van Stumpfl nog eens met treffende aanschouwelijkheid wordt gedemonstreerd. Het is begrijpelijk dat een onderzoeker die de karakterologie het liefst tot zuivere erfelijkheidsleer wil maken met deze feiten wat verlegen is en den uitweg probeert van „oppervlakkige” verschillen in vormen van gedrag te spreken, wel te onderscheiden van diepe genotypisch bepaalde karaktereigenschappen. Geen ter zake kundige echter, die de diepe verankering van neurotische reactiewijzen en neurotische karaktertrekken in de vroege levensgeschiedenis van de betrokkenen kent, zal bereid zijn deze verschillen als oppervlakkig te kenmerken. De beteekenis dezer verschillen wordt door de analytici niet overschat, zij wordt door Stumpfl onderschat. Zou Stumpfl echter zijn kritiek wat anders geformuleerd hebben door op te merken dat van analytische zijde de beteekenis der gelijkheid in den regel onderschat wordt, dan zou ik hiermede moeten instemmen. M.i. moet inderdaad betwijfeld worden of de analyticus op de bevinding der gelijkheid evenzeer was voorbereid als op die der verschillen. Hartmann merkt in dit verband op, dat de psychoanalyse ten opzichte van het probleem van karakter en neurose een bijzonder standpunt inneemt, daar zij overeenkomstig haar methode de belevingszijde op den voorgrond plaatst. „Erbanlagen” kunnen volgens hem door de psychoanalytische methode niet direct gevat worden, zij worden eerst per exclusionem als onopgeloste rest gevonden, wanneer de belevingen en reacties van een mensch tot in alle details van zijn ontwikkeling zijn blootgelegd ¹⁾. Het behoeft geen betoog dat de achtergrond van dit standpunt gevormd wordt door de overtuiging van een vrijwel onbeperkte beteekenis der belevingszijde voor de psychische ontwikkeling zoodat nauwelijks rekening gehouden wordt met de mogelijkheid van psychische verschijnselen, die niet in overwegende mate gedetermineerd zijn door belevingen. Een gevolg hiervan is dat van analytische zijde voor aanlegproblemen, hoewel hun beteekenis theoretisch wordt toegegeven, practisch in den regel weinig belangstelling wordt getoond. Al is het genoemde standpunt voor het bereiken van de specifiek analytische doelstellingen van groote heuristische waarde gebleken, het is niettemin eenzijdig, zooals door het onderzoek van eenenige tweelingen onmiskenbaar wordt aangetoond. De groote mate

¹⁾ I.c., (1935), blz. 93.

van gelijkheid, die ook gevonden wordt wanneer de tweelingen gescheiden zijn opgegroeid, komt tot stand ondanks de differentieerende werking der belevingen en wijst in hoofdzaak direct op den erfelijken aanleg terug. De poging deze gelijkheid van de belevingszijde te benaderen door op het psychisch mechanisme der identificatie te wijzen, kan op de boven reeds genoemde gronden niet als geslaagd worden beschouwd, waarmede natuurlijk volstrekt niet gezegd is dat ook in beperkter mate dit mechanisme nimmer als gelijkmakenden invloed werkzaam is.

Zoo bezien vindt de leer van een op erfelijken grondslag aangeboren grondkarakter een sterken steun in de uitkomsten van het tweeling-onderzoek. Tot dusver moge het nog niet gelukt zijn dit grondkarakter bevredigend te isoleeren, onbereikbaar is dit doel geenszins. Van voortgezet tweeling- en familieonderzoek valt in dit opzicht nog veel te verwachten, vooral in handen van onderzoekers die vertrouwd zijn met de analytische ontwikkelingspsychologie. Veel vragen wachten hier nog op een bewerking waarvan wel een van de belangrijkste is, die betreffende de beteekenis van het grondkarakter voor het verloop der psychische ontwikkeling. Dat eenig grondkarakter geheel vrijwaart voor het ontstaan van neurotische stoornissen lijkt weinig aannemelijk, dat andere grondkarakters er sterk toe kunnen praedisponeren daarentegen uiterst waarschijnlijk. Het is deze kennis die wij behoeven om het samengaan van aanleg en beleving als noodlotsmachten zooveel als mogelijk te kunnen verhinderen.